

Osmanlı Sultanları Niçin Şiir Yazarlar?

SEBAHAT DENİZ**

Why Do Sultans Write Poetry?

Ö Z E T

Şiir konusunda Türklerde asırlar boyu nesilden nesile miras yoluyla geçen büyük bir gelenek oluşmuştur. Bunda da Türk hanedan mensuplarının ve hanedan tarafından himaye edilen şairlerin çok önemli bir yeri vardır. Bu geleneği zirveye taşıyan, pek çoğu şiirle meşgul olan Osmanlı sultanları olmuştur. Daha şehzadelik dönemlerinde çok yönlü bir eğitim alan sultanlar; dinî, ilmî, askerî, siyasî alanlarda dersler görürken aynı zamanda okçuluk, kılıç kullanımı gibi savaş sporları ile hat, musikî, kuyumculuk, oymacılık gibi sanat ve zanaatlarla da ilgilenmişlerdir. Osmanlı sultanlarının neredeyse tamamı şiire ilgi duymuştur. Bazılarının bir şiiri tespit edilebilmişken bazılarının divanları mevcuttur. Büyük çoğunluğu şair olan padişahlar, kendileri şiir yazdıkları gibi dönemlerindeki şairleri de himaye edip destekleyerek bu geleneğin sürdürülmesinde önemli rol oynamışlardır.

Makalede Osmanlı padişahlarının şiir yazma sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şiirlerinden örnekler verilerek bu sebepler altı başlıkla değerlendirilmiştir. Örnekler verilirken padişahların hepsinin şiirleri verilmemiş, her başlık altında konuyu en iyi ifade eden birkaç örnekle yetinilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE R

Şiir, padişah/sultan, divan, şiir yazma sebepleri.

A B S T R A C T

Established in centuries, a great tradition of poetry has been passed on from one generation to another in Turks. The Turkish dynasties as well as the poets patronised by their members occupy a significant place in forming such a deeply-rooted tradition. This tradition, however, had become the most widely spread thanks to the Ottoman Sultans, most of whom had a strong interest in poetry. The Sultans, who were given military, religious, scholarly and political training during their time as prince crown, were also interested in martial arts like archery and a number of other crafts, including calligraphy, music, carving and jewelry. It can be suggested that virtually all of the Ottoman Sultans had an interest in poetry. While some only have one poem that survived, others are known to have a 'divan' (a collection of poems). The sultans, most of whom were poets, played an essential role in the continuation of this tradition by writing poetry themselves and protecting and supporting the poets of their time.

This article seeks to determine under certain headings the reasons for why the Ottoman Sultans may have written poetry. To this end, examples obtained from their poems were provided to review these reasons. Not all the poems of all of the Sultans were included in this study. A few examples were selected to represent each heading.

KEYWORDS

Poetry, sultans, divan, reasons to write poetry.

* Makalenin Geliş Tarihi: 14.09.2021 / Kabul Tarihi: 21.10.2021.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (sebahat@marmara.edu.tr, sebahatdeniz1@gmail.com), Orcid Id: 0000-0001-7116-8589.

Giriş

Türklerde şiir, İslam öncesi dönemlerden günümüze kadar devam edegelen ve gelenek halinde varlığını sürdüren bir sanattır. Şiir, bir sanat ürünü olmasının yanında aynı zamanda hayatın her dönemine hitap eden bir iletişim ve eğitim aracı da olmuştur. Şairler, her konuda duygu ve düşüncelerini aktarmak için şiirden faydalandıkları gibi şiir yazma sebepleri de çeşitlilik arz etmektedir. Onların hangi sebeplerle şiir yazdıkları çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir.

Türk edebiyatında tezkireler, manzum müstakil eserlerin sebab-i telif kısımları, divan dibaceleri, sanatkârların şiire meyletmelerinin, manzum eserler yazmalarının ve bunun gelenek haline gelmesinin sebepleri hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca divanlarda yer alan şiirlerin kendileri ve divanların müellif hatlarında, bazı şiirlerin yanlarına, o şiirlerin yazılış sebebi ile ilgili düşünülmüş olan şaire ait notlar da bu konuda önemli ipuçları barındırır (Turan 2008: 374-375).

Bütün bu bilgilere göre Türk edebiyatında sanatkârların şiir yazma sebepleri tezkirelerde; şairlerin aşkları, bugün farklı yorumlara neden olan güzellik kavramını cinsiyet sınırlarının dışında algılamaları, başlarından geçen talihsiz olaylar, mekânlarla ilgili tasavvurları, devlet görevleri dolayısıyla yaşadıkları olaylar, psikolojileri ve kişisel çatışmaları (Turan 2008: 378); müstakil eserlerin sebab-i teliflerinde, şairin dünyada adının anılmasını sağlayacak bir yadigâr bırakma arzusu, birinin/birilerinin, bir büyüğün şairi böyle bir eser yazmaya yönlendirmesi, gaipten bir ses, ilham ya da birinin gelmesi, kendinden önceki eseri beğenmeyip daha iyisini yazma iddiası, bir kitaptan ya da hikâyeden etkilenme, bir toplulukta imtihan edilme neticesinde kendini ispat etme mecburiyeti, kitabın Türkçeye çevrilmesi gereği, bir kitabın yazılmasının ya da tercümesinin yarım kalması sebebiyle tamamlanması ihtiyacı, faydalı olmayı istemek ve aşk (Büyükkavas 2006: 174-178) olarak zikredilmektedir. Divan dibacelerinde, bir padişah veya devlet büyüğünün emir ve isteği, bir menfaat elde etme düşüncesi, bir dileği yerine getirme arzusu, dostlarının ısrar ve arzularına cevap verme, ölümsüz bir nam kazanmak isteği gibi sebepler (Üzgör 1990: 10-13); divanlarda yer alan şiirlerde ise tevhid ve münacaatlarda Allah'ın affına mazhar olmak, na'tlarda Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak,

methiyelerde devlet büyüklerinin cömertliğinden nasiplenmek, mersiyelerde ölene rahmet dilemek, gazelerde aşkını dile getirmek, rubailerde düşüncelerini beyan etmek vb. gibi sebeplerle şiir yazdıkları, doğrudan veya dolaylı ifadelerle anlatılmaktadır. Bunların yanı sıra Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan bilge şahsiyetler de görüş ve düşüncelerini halka aktarırken çoğu zaman şiirden faydalanmışlardır (Deniz 2016: 535-543).

Böylesine etkili bir güce sahip olan şiir, Türk hanedanlarının mensupları arasında da görülen bir yazım şekli olmuştur.

“Edebiyat denilince ilk önce şiirin akla gelmesi, Türklerde asırlar boyu nesilden nesile miras yoluyla geçen büyük bir geleneğin olmasındandır.” (Deniz 2016: 538). Bunda da Türk hanedan mensupları ve hanedan tarafından himaye edilen şairlerin çok önemli bir yeri vardır. Nitekim Osmanlıdan önce kendi adıyla bir devlet kuran Kadı Burhaneddin (1345-1398), Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah (?-1467), Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (1423-1478), Timurlular Devleti’nin son hükümdarı Hüseyin Baykara (1438-1507), Memluk hükümdarı Kansu Gavri (1440?-1516), Özbek hükümdarları Şiban Han (1451-1510) ve Ubeydullah Han (?-1538), Hindistan’da kurulan Türk devletinin hakanı Babürşah (1483-1530), Safevî Devleti’nin hükümdarı Şah İsmail (1487-1524), Kırım hanlarından Gazi Giray Han (1554-1608), aynı zamanda birer şair olan Türk hakanlarıdır. Osmanlı döneminde ise bu gelenek en parlak devrini yaşamıştır. Büyük çoğunluğu şair olan padişahlar, kendileri şiir yazdıkları gibi dönemlerindeki şairleri de himaye edip destekleyerek bu geleneğin sürdürülmesinde önemli rol oynamışlardır.

Otuz altı Osmanlı padişahının, bugünkü bilgilere göre 27’sinin şiiri mevcut olup sadece dokuzunun şiiri tespit edilememiştir. Şiiri tespit edilenler ve mahlasları şunlardır: Osman Bey (1281-1324), Orhan Bey (1324-1359), Sultan I. Murat (1359-1389), Sultan I. Bayezit / Yıldırım (1389-1402), Sultan I. Mehmet / Mehmed (1413-1421), Sultan II. Murat / Murâdî (1421-1451), Sultan II. Mehmet / Avnî (1451 – 1481), Sultan II. Bayezit / Adlî (1481 – 1512), Sultan I. Selim / Selîmî (1512 – 1520), Sultan I. Süleyman / Muhibbî (1520 – 1566), Sultan II. Selim / Selîmî (1566 – 1574), Sultan III. Murat / Murâdî (1574 – 1595), Sultan III. Mehmet / Adlî (1595-1603), Sultan I. Ahmet / Bahtî (1603 – 1617), Sultan II. Osman /

Fârisî (1618 – 1622), Sultan IV. Murat / Murâdî (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), Sultan IV. Mehmet / Vefâî (1648-1687), Sultan II. Mustafa / İkbâlî-Meftûnî (1695-1703), Sultan III. Ahmet / Necîb (1703-1730), Sultan I. Mahmut / Sebkatî (1730-1754), Sultan III. Mustafa / Cihângîr (1757-1774), Sultan I. Abdülhamit (1757-1774), Sultan III. Selim / İlhâmî (1789 – 1807), Sultan II. Mahmut / Adlî (1808-1839), Sultan Abdülaziz (1861-1876), Sultan V. Mehmet / Reşâd (1909-1918).

Bunlardan 10’u, Fatih Sultan Mehmet (Avnî), II. Bayezit (Adlî), I. Selim (Selîmî), Kanûnî Sultan Süleyman (Muhibbî), II. Selim (Selîmî), III. Murat (Murâdî), I. Ahmet (Bahtî), II. Osman (Fârisî), III. Ahmet (Necîb), III. Selim (İlhâmî)) divan veya divançe sahibidir. Diğerleri ise az sayıda şiiri olan padişahlardır. Bunlar arasında II. Mehmet (Fatih) ilk ve III. Selim de son divan sahibi sultandır (Öztoprak 2021b:20-21). Muhibbî, Türkçe divanında yer alan 4000’den fazla şiiriyle ve ayrıca Farsça divançesindeki şiirleriyle padişahlar arasında en fazla şiir yazan sultan olduğu gibi aynı zamanda Türk edebiyatının da en hacimli divanlarından birini kaleme alan şairdir (Yavuz-Yavuz 2016:14).

Osmanlı sultanlarından I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmet (1691-1695), III. Osman (1754-1757), IV. Mustafa (1807-1808), Abdülmecit (1839-1861), V. Murat (1876-1876), II. Abdülhamit (1876-1909) ve VI. Mehmet / Vahidettin (1918-1922) olmak üzere şimdiye kadar sadece dokuzunun şiirine rastlanmamıştır. Ancak bu sultanların şiirlerinin bugüne kadar tespit edilmemiş olması onların gelenek dışında kaldıkları ve hiç şiir yazmadıkları anlamına gelmemelidir. Bütün kaynakların gün yüzüne çıkıp incelenmesi neticesinde onların da şiirlerinin bulunması ihtimal dâhilindedir. Osmanlı hanedanında sadece sultanlar değil şehzadeler de şiir yazmışlardır. Bunlardan Fatih Sultan Mehmet’in şehzadesi Cem Sultan / Cem (ö.1495), II. Bayezit’in oğlu Korkut / Harîmî (ö.1513) ve Kanûnî’nin şehzadesi Bayezit / Şâhî (ö. 1562)’nin divançeleri bulunmaktadır. Ayrıca I. Bayezit (1389-1402)’in şehzadesi Emir Süleyman (ö.1411), Kanûnî’nin şehzadeleri Mustafa / Muhlisî, Mustafa (ö.1553), Mehmet / Mehmed (ö.1543), Cihangir / Zarîfî, Şemsî (ö.1553), III. Murat’ın oğlu Mustafa (ö.1595) ve III. Ahmet’in oğlu Mehmet (ö.1756)’in ise az sayıda şiirleri mevcuttur. Hanedan mensubu kadınlar arasında da şair olanlar mevcut

olup IV. Mehmet'in eşi Afife Sultan (17. yy.) ve II. Mahmut'un kızı Âdile Sultan (ö.1899) şiir yazmışlardır (Öztoprak 2021b:23-25). Adile Sultan'ın divanı vardır.

Bu açıdan bakıldığında dünyada başka hiçbir devletin hanedan mensupları arasında böylesine nesiller boyu süren bir şiir yazma geleneği mevcut olmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Osmanlı hanedanı bu bakımdan ayrı bir özelliğe sahiptir.

Sultanların şiir yazma sebepleri

Saltanat makamı; gücü, kudreti, vakarı, iradeyi, cesareti, hâkimiyeti temsil eder. Dolayısıyla saltanat makamında bulunan padişahlar da bu özellikleri taşıyan kimselerdir. Saltanat makamında bulunmak, bir devletin bekasının sorumluluğunu taşımak demek olduğundan oldukça güçlü bir iradeyi, cesareti, bilgiyi, maddi ve manevi gücü gerektirir. Bu sebeple padişahlar da daima maiyetindekilere güven verecek şekilde güçlü, kudretli ve vakur bir tavır sergilemişler; iç dünyalarını, acılarını, üzüntülerini dışlarına yansıtılmaya özen göstermişlerdir. Saltanatın getirdiği sorumluluklar, savaşlar, iç karışıklıklar, halkın refahını ve huzurunu sağlamak, kısacası devleti idare etmek oldukça zor ve psikolojik manada yıpratıcı bir süreçtir. Bu sebeple sultanlar daha şehzadelik dönemlerinde aldıkları eğitimin yanı sıra oymacılık, kuyumculuk, marangozluk gibi zanaat ve musikî, hat gibi sanatlardan da en az birini öğrenmişler ve bunları icra etmişlerdir. Zira sanat, insanın estetik duygularına hitap eden ve ruhu rahatlatan bir meşgaledir. Şiir de bunlardan biridir. Osmanlı sultanlarının büyük çoğunluğu şiir yazdığına göre onların nezdinde şiirin en rahatlatıcı sanatlardan biri olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Osmanlı sultanları tahtta güçlü bir padişah görüntüsü sergilerken iç dünyalarını yansıttıkları şiirlerinde tüm insanî yönleriyle karşımıza çıkarlar. Dolayısıyla şiirlerinde onların acılarını, ızdıraplarını, sevinçlerini, ümitlerini, umutsuzluklarını, çaresizliklerini, aşklarını görürüz. Bazen de bu dünyanın gelip geçiciliğini idrak etmiş bir mütefekkir ve bir âlim olarak karşımıza çıkarlar. Bunun yanı sıra şiirlerinde tabii olarak padişahlık terennümleri olan ifadelerle de sık sık karşılaşılmaktadır.

Osmanlı sultanlarının neredeyse tamamının şiir yazmasının ve hanedanda böyle bir geleneğin oluşmasının sebepleri incelendiğinde onların şiir yazma sebepleri şu başlıklar altında incelenebilir:

1. Aileden gelen bir şairlik ruhuna sahip oldukları için

Osmanlı padişahlarının pek çoğu şair olduğu için doğal olarak hemen hepsinin babası, dedesi ve ataları da şairdir. Hatta bazılarının amcası, annesi, halası, kuzeni de şairdir. Dolayısıyla şehzadeler doğdukları zaman doğrudan doğruya bu atmosfer içinde dünyaya gelirler ve yetişirler. Aynı zamanda, daha şehzadelik dönemlerinde aldıkları eğitimin içinde de şiir bilgisi vardır. Aldıkları bu eğitimin yanı sıra Türk edebiyatına damgasını vurmuş önemli şairlerin şiirlerini okuyan şehzadeler, aynı zamanda babalarının, dedelerinin ve amcalarının şiirlerini de okumuşlardır. Dolayısıyla şiir yazmaya başladıklarında onların şiirlerini örnek alarak ve onlara nazireler yazarak kendilerini geliştirmişlerdir. Böylece hanedanda bir şiir yazma geleneği oluşmuştur.

Şiirlerinde Muhlisî ve Mustafa mahlasını kullanan Şehzade Mustafa'nın

*Rif'at istersey eger mihr-i cihân-ârâ gibi
Sür yüzüñ her gün yire eyle tenezzül mâ gibi*

beytiyle başlayan gazeli, babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın

*Yüzüñji sür yirlere her lahza her dem mâ gibi
Tâ ki kadriñ yücele mihr-i cihân-ârâ gibi*

matlalı gazeline nazire olarak kaleme alınmıştır (Kaya 2021c:152-153).

Adlî mahlasıyla şiirler yazan Sultan II. Bayezit'in şiirlerine Cem Sultan (ö. 1495) ve Muhibbî (ö. 1566)'nin nazire yazdığı, nazire mecmualarından tespit edilmiştir (Kaya 2021a:42-43).

Sultan II. Bayezit, dedesi Sultan II. Murat ve babası Fatih Sultan Mehmet'ten aldığı şairlik kabiliyetini kendi şehzadeleri Yavuz Sultan Selim ve Şehzade Harimî'ye aktarmış ve Yavuz Sultan Selim, Selîmî mahlasıyla, Şehzade Korkut da Harîmî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Cem Sultan'ın,

Meclis-i meyde ayanlar nâmu zülfüyden seniñ
Anberîn itmek dilerler câmu zülfüyden seniñ (Ersoylu 1989: 150,
 CXC/1)

matlı gazelini tahmis¹ eden Muhibbî onun birçok şiirine de nazireler yazmıştır. Hatta Cem Sultan'ın,

Gönlümi zülfüy gamından bî-karâr itsem gerek
Ol perîşânlıkda 'aklum târumâr itsem gerek (PM 349a)²

matlarıyla başlayan gazelini çok beğenmiş olmalı ki Muhibbî,

Gönlümi elden yitürdüm 'azm-i yâr itsem gerek
Mihnet ü derd ü belâ gam ihtiyâr itsem gerek (PM 350a)

*

Bagrumı hûn itdi gamzey 'azm-i yâr itsem gerek
Gözlerüm gevherlerin yâre nisâr itsem gerek (PM 350a)

*

Bu gün ol serv-i revâna cân nisâr itsem gerek
Tuhfe-i cân iltüben cânân şikâr itsem gerek (PM 350b)

matlarıyla başlayan gazelleriyle onu 3 kere tanzir etmiştir.

Muhibbî, şiir yazmaya başladığı ilk dönemlerde daha çok dedesi II. Bayezit (Adlî)'in, özellikle Farsça şiirlerinde ise babası I. Selim (Selîmî)'in tesirinde kalmıştır (Deniz 2021a:28).

II. Bayezit (Adlî)'in,

Mushaf-ı hüsnüñde yazan müşk ile reyhânî hat
Eylemiş i'râb sünbül dâne-i fülful nukat (PM 291a)

matlarıyla başlayan gazeline Muhibbî'nin,

Mushaf-ı hüsnine yârün virdi zînet hâl ü hat
Hat dahi rûşen görünür olsa i'râb ü nukat (PM 292a)

beytiyle başlayan naziresi adeta Muhibbî'nin dedesiyle şiir meşk ettiği örneklerdendir.

¹ Tahmîs-i Kanûnî Sultan Süleyman, Gazel-i Şehzâde Cem ibn Ebulfeth Sultân Mehmet Hân Aleyhimâ er-Rahmete ve'l-Gufrân, *Tarih ve Edebiyat (Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası)*, III/XXX: 862-863.

² PM: Pervane Beğ Nazire Mecmuası, Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Kitaplığı, No:406.

2. Aldıkları eğitimin içinde şiir olduğu için

Hanedan mensuplarının şiir yazmalarında aileden miras yoluyla gelen sanatkâr ruhun ve geleneğin yanı sıra küçük yaşlarda almaya başladıkları eğitimin de rolü vardır. Bütün dünyayı yönetecek özellikte bir güce ve kimliğe sahip olmaları için ciddi ve çok yönlü bir eğitime tabi tutulmaları önem arz etmekteydi. *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler* konulu yüksek lisans tezinde Füsun Gülsüm Genç, bu konuda şu bilgileri aktarmaktadır:

Osmanlı Devleti'nde tahta kimin geçeceği bir kurala bağlanmadığından tüm şehzadeler geleceğin padişahı olacakları düşüncesiyle çok iyi eğitiliyorlardı. Şehzadelerin eğitimleri doğdukları andan itibaren annelerinin sorumluluğundaydı. Bu nedenle genellikle bir kadının bir erkek çocuğu olması prensibi esastı. Şehzade eğitiminde yetkili ikinci kişi ise lalalarıydı. Lalalar da en az anneler kadar sorumluluk ve yetki sahibiydi.

Şehzadelerin eğitimlerini, sancak sisteminde eğitim ve kafes usulünde eğitim olarak iki kısma ayırmak mümkündür. Şehzade eğitimleri sancak sistemi kaldırılıncaya kadar iki aşamadan oluşurdu: Birinci aşama sarayda gerçekleşen teorik eğitim, ikincisi ise sancaklarda gerçekleşen pratik eğitimidir.

Şehzadelerin sarayda teorik eğitimlerini aldıkları yere "Şehzade Okulu" denirdi. Beş, altı yaşlarında başlayan saray eğitimi on-on üç yaşlarına yani sancağa çıkana kadar devam ederdi. Beş altı yaşına gelen şehzadelere çağın en iyileri arasından özel hocalar tayin edilirdi. Şehzadelerin eğitim hayatı "Bed-i Besmele" denilen ve şeyhülislam tarafından verilen ilk ders ile başlar ve sonra tayin olunan hocasının gözetiminde devam ederdi. Şehzadelere Arapça ve Farsça'nın yanı sıra ilmî (tarih, edebiyat, fen, matematik, astronomi) ve dinî (Kur'an, hadis, kelam, fıkıh) eğitimin yanında, bedeni eğitim (binicilik, atıcılık), savaş eğitimi (kılıç, gürz, mızrak, ok ve yay kullanma) ve askerlik sanatı ile siyaset bilgisi verilirdi. Her şehzade çeşitli spor dallarıyla uğraşır ve çağın tüm silahlarını kullanmayı bilirdi. Şehzadelere sarayda özellikle binicilik ve dövüş sanatları eğitimi

verilir ve bu eğitim iç oğlanlarla birlikte yapılırdı. Eğitimlerinin ikinci kısmı ise sancaklarda gerçekleşirdi.

...Şehzadeler sancaklara eğitim amaçlı gönderilmişler ve hangi şehzadenin padişah olacağı genellikle sancaklarında gösterdikleri başarılarla bağlı olmuştur... Sancağa çıkmak şehzadenin politik ergenliğe ulaşması anlamına geliyordu. Devlet yönetimini tam anlamıyla öğrenebilmeleri için şehzadelere sancaklarda adeta minyatür bir Osmanlı Devleti oluşturulmuştu. Şehzadelerin sancakta hem devlet yönetimini öğrenebilmeleri hem de sancakla merkez arasındaki yazışma ve ilişkileri sağlamaları için divanları mevcuttu...

Şehzadenin maiyetinde İstanbul'da bulunan saraydaki tüm görevliler yer alırdı. (Genç 2015:19-21).³

Şehzadeler, aldıkları bu çok yönlü güçlü eğitimin yanı sıra ilgi ve yeteneklerine göre musikî, hat, marangozluk, kuyumculuk gibi sanatlarda özel eğitim alarak hüner sahibi de olmuşlardır.⁴ Ayrıca aldıkları edebiyat eğitimi esnasında edebiyat tarihi, aruz bilgisi ve şiir

³ Füsün Gülsüm Genç, bu bilgileri aktarırken şu kaynaklardan faydalanmıştır: Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta: Kardelen Yay., 1998, s. 11-12.; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (Haz. Mehmet İpşirli), I, Ankara: TTK, 1999, s. 372.; Haldun Eroğlu, "Şehzade, Osmanlılar'da", *TDVİA*, XXXVIII, İstanbul 2001, s. 480.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1988, s.110; Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, İstanbul: TVYY, 1998, s. 130.; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan Devlet ve Toplum*, s. 62, 63, 68; Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, s. 136.

⁴ Sultan II. Bayezit (Adlî)'in hat ve okçulukla, Sultan I. Süleyman (Muhibbî)'in kuyumculuk ve avcılıkla, Sultan II. Selim'in avcılık, okçuluk ve musikiyle, Sultan III. Murat (Murâdî)'in hatla, Sultan III. Mehmet (Adlî)'in avcılık ve okçulukla, Sultan I. Ahmet (Bahtî)'in hat, okçuluk, cirit ve avcılıkla, Sultan II. Osman (Fârisî)'in avcılık ve binicilikle, Sultan IV. Murat (Murâdî)'in musiki ve hatla, Sultan IV. Mehmet (Vefâî)'in avcılıkla, Sultan II. Ahmet'in musiki ve hatla, Sultan I. Mahmut (Sebkatî)'un musiki, hakkaklık ve satrançla, Sultan III. Mustafa (Cihângîr)'nın hatla, Sultan II. Mahmut (Adlî)'un musiki ve hatla ilgilendikleri kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. (Daha detaylı bilgi için bkz. *Osmanlı Hanedan Şairleri* (ed.Nihat Öztoprak) 10 c., 2021, İstanbul:İdeal Kültür Yayınları.)

bilgisi de edinerek edebî kabiliyetlerini geliştirmişler, bir kısmı divan tertip edecek kadar şiirle meşgul olmuşlardır. Şiir bir sanat olarak, Osmanlı sultanlarının ortak ilgi alanı olmuş ve aktif olarak asırlar boyu sürmüştür.

Şehzadelerinin eğitimlerine son derece önem veren padişahlar, onların gerek saray gerekse sancak eğitimlerinde hocaları veya musahipleri arasında şairlerin de bulunmasına özen göstermişlerdir. Şehzade Cem'in hocaları arasında bulunan Mevlânâ Türabî ve Karamanlı Aynî de dönemin önemli şairlerindendir. Aynı zamanda Cem'in musahibi de Cem Sa'dîsi olarak bilinen şairdir (Ay Say 2021a: 44). Bu cihetden olmak üzere, Kanunî Sultan Süleyman'ın şehzadesi Mustafa'nın yanında Taşlıcalı Yahya Beğ'in olması; Nev'î (ö. 1599)'nin, III. Murat'ın şehzadesi Mustafa'ya hocalık yapması; Sultan III. Murat'ın hocaları arasında şair Bekâyî ve Üdî'nin isimlerinin geçmesi; Sultan Murat'ın da şehzadeleri için hoca seçiminde şairlere öncelik verip devrin önemli şairleri Nevî, Azmî Pîr Mehmet (ö. 1582) ve Nevâlî (ö. 1595)'yi saraya alması bu geleneğin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu ve şehzadelerin eğitiminde şairlerin nasıl bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Bazı şehzadelerin padişah olduktan sonra da şairleri hem veziri hem musahibi olarak yanlarında bulundurdıkları görülmektedir. Onlarla devlet işlerini birlikte yürüttükleri gibi şiir sohbetleri yaptıkları; şairlik kabiliyetlerini bu sohbetler sayesinde geliştirdikleri bilinmektedir. Nazire mecmualarında bazı sultanların, hocalarının şiirlerine yazdıkları nazirelerle karşılaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in hem hocası hem veziri olan Ahmet Paşa (ö.1497)'nin, onun şairliği üzerinde önemli ölçüde tesiri olmuştur. Fatih, hocasının

Yine yan şem' gibi subha dek ey cân bu gice
Ki tola şevküñ ile sohbet-i cânân bu gice

matlalı gazeline nazire olarak aşağıdaki beyitle başlayan gazelini yazmıştır:

Tay midur itse göñül nâle vü efgân bu gice
Gelmedi meclise ol dilber-i fettân bu gice (PM: 512a/derkenar)

Yine Ahmet Paşa'nın,

Dün dehânuñ sırrını sordum mükerrer gonçeden
Didi kim yokdur bu râzı açmaga bizde dehen

matlarıyla başlayan gazelini ise

Şâhid-i gül bâgda çün geydi gülgûn pîreher

Dügmeler dakındı aya zînet için gonçeden (PM: 459a/derkenar)

beytiyle başlayan gazeliyle tanzir etmiştir.⁵ Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3. Psikolojik rahatlama için (iç dünyalarına kaçış)

Padişahlar için sanatla ilgilenmek, devlet işlerinin yorucu ve stresli yoğunluğu içinde bu kadar güçlü kalabilmelerinin altında yatan psikolojik huzuru sağlama yoludur. Yukarıda da bahsedildiği gibi kuyumculuk, oymacılık, marangozluk, yay ve ok yapımıcılığı, işlemecilik, saraçlık gibi çeşitli zanaatların yanı sıra musikî, hat, şiir gibi sanatlar onlar için bir nevi terapi niteliği taşımaktadır. Bunlar arasında şiir hemen hemen her padişahın ilgilendiği bir sanat dalı olmuştur. Onlar kâğıdı, kalemi ve mürekkebi dert ortağı olarak görmüşler, gönül dünyalarına açtıkları gizli kapılardan bambaşka âlemlere geçmişler ve böylece saltanatın ağır baskısından sıyrılıp rahatlamışlardır. Zira padişahların hayatları, sanıldığı kadar rahat ve mutlu değildir. Onlar saltanatları boyunca bir insanın kaldıramayacağı kadar çok, tahammül etmesi zor, meşakkatli ve ağır olaylar da yaşamışlardır. Ancak temsil ettikleri makamın vakarını korumak için üzüntülerini, acı ve ızdıraplarını dışa vuramamışlar ve bu duygularını ilgilendikleri sanata aktarmışlardır. Özellikle Muhibbî, uzun süre tahtta kalması sebebiyle bu konuda diğer padişahlara göre biraz daha fazla ızdırap yaşamıştır.

“Kırk altı yıllık saltanatında çok büyük zaferler kazanan, pek çok başarıya imza atan, hükmettiği coğrafyaya adaleti, hukuku hâkim kılan, halkını koruyan, ideal bir hükümdar örneği sergileyen ve bütün bu özellikleri ile yabancıların dahi takdir ve hayranlığını kazanan Kanûnî Sultan Süleyman, aynı zamanda hayatının en büyük acılarını da bu dönemde yaşamıştır. Onuncu seferinin zaferine sevinmeden tahtın en önemli varislerinden biri olan oğlu Mehmet’in vefatı (5-6 Kasım 1543),

⁵ Bu şiiri Sultan Bayezid Han da *Bir nefes ‘İsî-sıfat ol gonçe-leb açsa deher / Hâkden baş kaldurup her mürde çâk eyler kefen* beytiyle başlayan gazeliyle tanzir etmiştir. (PM: 459a/derkenar)

İrakeyn seferinin ardından veziriazamı ve aynı zamanda yakın arkadaşı İbrahim Paşa'yı idam ettirmesi (14-15 Mart 1536), İran üzerine düzenlediği üçüncü sefere çıktığında 4 Ekim 1553'te Konya Ereğlisi mevkiinde iken oğlu Şehzade Mustafa'yı idam ettirmesi, arkasından oğullarından Cihangir'i kaybetmesi (27 Kasım 1553), kardeşiyle taht kavgasında yenik düşüp İran'a kaçan oğlu Bayezit'i oğullarıyla birlikte idam ettirmesi (23 Temmuz 1562) ve çok sevdiği eşi Hürrem Sultan'ın ölümünü görmesi (Şubat 1558) gibi dayanılması güç acıları" (Deniz 2021a:23-24) yaşamıştır. Bütün bu acılar, Kanûnî'nin, Türk edebiyatının en hacimli divanlarından birini oluşturacak kadar çok şiir yazmasına zemin hazırlayan unsurlar arasında değerlendirilmelidir.

Aşağıdaki gazel, bu acıların ifade edildiği şiirlerinden sadece biridir.

*Gözlerümden akatarsun turmasun yaşum benüm
Ya ne için saklaram şimden girü başum benüm*

*İçdüğüm hûn-ı cigerdür yidüğüm derd ü elem
Dürlü dürlü matbah-ı dilde bişer aşum benüm*

*İy felek çarhuş bozilsun olasın âhir harâb
Nite kim odlara yakduş bu içüm taşum benüm*

*Çekdiğüm bâr-ı gamı çarhuş katarı çekmeye
Gelmedi bu vâdî-i mihnetde pâdaşum benüm*

*İy Muhibbî tâ ölince uşbu derde çâre yok
Bahr olsa yiridür şimden girü yaşum benüm*

(Yavuz-Yavuz 2016:
2-1206, 2353)

Cem Sultan da Sultan Bayezit tarafından öldürülen oğlu Oğuz Han için yazdığı ve aşağıda birkaç beyti verilen 33 beyitlik mersiyesinde, çektiği evlat acısını dile getirmiştir:

.....

*Yakamı yırtup elüjden nicesi âh itmeyem
Cânımı odlara atdı derd-i Oguz Hân felek*

*Ağlamakdan ol ciğer-gûşem firâkından müdâm
Kara kara kanlara boyandı bahr-istân felek*

.....

*Âh u vâveylâ dirîg u hasret ü sad derd ü âh
Kim Oguz Hânım dahı görmege yok imkân felek*

.....

*İşidelden Şâh Oguz Hân'un şehîd olduğunu
Derd ile oldu Frengistân'da Cem mecnûn felek (Ersoylu 1989: 30-31)*

Muhibbî'nin özellikle birinci beyti çok beğenilmiş olup asırların süzgecinden geçerek halk arasında bugün dahi atasözü gibi dillerde dolaşan şu şiiri de şairin iç dünyasına yoğunlaştığı, tefekküre daldığı, ölümü düşünerek saltanat kavgasıyla hesaplaştığı mısralar içermektedir.

*Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi*

*Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdır
Olmaya baht u sa'âdet dünyede vahdet gibi*

*Ko bu 'ıyş u 'işreti çün kim fenâdur 'âkibet
Yâr-ı bâkî ister isen olmaya tâ'at gibi*

*Olsa kumlar sağışınca 'ömriñe hadd ü 'aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâ'at gibi*

Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol

Olmaya vahdet makâmı gûşe-i 'uzlet gibi (Yavuz-Yavuz 2016:2-1676, 3406)

Padişahlar, zaman zaman uzlete çekilip iç âlemlerine hicret etmişler, dünyanın ve saltanatın gelip geçiciliğini, sonunda ölüm olduğunu, bu yüzden gurura kapılmamaları ve adaletten şaşmamaları gerektiğini düşünmüşlerdir. İbadetle meşgul olup tefekkür hâlinde buldukları bu uzlet zamanlarını özellikle sarayların / selatin camilerinin hazire tarafına bakan kısmında hücre büyüklüğünde bulunan halvethanede geçirmişlerdir. 1520'den 1566'da ölümüne kadar yaklaşık 46 yıl gibi süreyle Osmanlı tahtında en uzun süre görev yapan ve en çok sefere çıkıp

zafer kazanan padişah olarak Kanûnî'nin de sık sık bu uzlete çekilip tefekkür ettiği ve nefis terbiyesinde bulunduğu bilinmektedir. Yukarıdaki gazelinin de böyle bir tefekkür zamanının düşüncelerini yansıttığı söylenebilir. Ayrıca bu şiirin, sultanın ömrünün sonuna doğru yakalandığı amansız hastalıktan dolayı çektiği ızdıraplar esnasındaki düşüncelerini de ihtiva ettiği kabul edilmektedir (Deniz 2021a: 44-45).

Fatih Sultan Mehmet'in aşağıda iki beyti verilen gazelinden hareketle, saltanatı boyunca yaşadığı ve kendisini derinden etkileyen birtakım olumsuz hadiseler sebebiyle uzlete çekilmeyi istediği anlaşılmaktadır.

*Bu ebnâ-yı zamândan kime diseş dôt-ı cânî sen
Yakîn bilgil ki kendü cânuğa hâzırladış düşmen*

...

*Bu dünyâ-yı denî için niçe bir dest ü pâ urmak
Elüye âstîn ü pâyuğa mesken yeter dâmen* (Öztoprak 2021a: 164-167)

Bazı padişahların zaman zaman tasavvufa yöneldikleri de görülmektedir. Tasavvuf, onların bu şaşaalı, bir o kadar da sıkıntılı hayatlarından ve devlet yönetiminin üzerlerinde yarattığı baskıdan bir nebze olsun uzaklaşmasını temin ederek huzur bulmasına katkı sağlamıştır.

Muhibbî'nin dediği gibi "saltanat bir dünya kavgasıdır". İnsan için dünyadaki bütün işler gelip geçici olup bir gün mutlaka sona erecektir. Bu sebeple saltanata da dünyalık diğer işlere de fazla kapılmamak gerekir. Hemen hepsi bu şuurda olan Osmanlı padişahlarının şiirlerinde sık sık bu düşünceyi işledikleri görülmektedir. Onların şiirlerinde, "görünüşte padişah ama aslında değersiz bir kul oldukları" şeklinde ifadelere sık rastlanılmaktadır.

Bakarsaş zâhirâ dirsın benüm-çün pâdişâham ben

Velî ma'nâ yüzinden gör bir ednâ hâk-i râham ben (Yavuz-Yavuz 2016: 2-1864, 4026/1))

Muhibbî'ye göre insanın nefisini bu dünya işlerinden arındırmasının en iyi yolu zikr ve tevhid ile kalbini temizlemesidir.

Zikr ü tevhid ile gel kalbüñi mesrûr eyle

Kalmasun dilde keder zulmetüñi dûr eyle

Her taraftan çün üşer başuğa pervâne-i gam

Sen dahu şem'-sıfat her nefesüñ nûr eyle (Yavuz-Yavuz 2016: 2-1400, 2787/1,2)

Sultan II. Osman (Fârisî) da padişah dahi olsa bir gün toprak olacağına bilincindedir. Aşağıdaki şiirinde şair, feleğin zor uygulayarak Süleyman'ın tahtını yıktığını, Lokman'ın hikmetlerini de hükümsüz kılıp onu yerle bir ettiğini, nice aslanları yok eden Neriman'ın kılıcını bir oyunla erittiğini, güzellikte eşi benzeri olmayan Yusuf'un kırmızı yanağını soldurduğunu, bazılarını da sevgilinin güzelliğine âşık edip onları dert içinde bıraktığı halde derman vermediğini söyleyerek gücü, kudreti, ilmi ve güzelliği temsil eden şahısların hiçbirinin şu an hayatta olmadığını hatırlatıp kendisine bu geçici dünyadaki padişahlıkla gururlanmaması gerektiğini öğütlemiştir.

*Felek zûr eyleyüp yıkdı görüñ taht-ı Süleymân'ı
Bozup hikmetlerin hâk ile yeksân kıldı Lokmân'ı*

*Kanı tîğ u teberle niçe şîri eyleyen zâ'il
Felek bir lu 'b ile nerm itdi pûlâd-ı Nerîmân'ı*

*Nic'oldı Yûsuf-ı Mısrî ki hüsn içre nazîri yok
Ruh-ı alını zerd itdi sipihrüñ reng-i devrânı*

*Cemâl-i yâre bağlar kimini derd içre kor itmez
Helâk olur diyü derd-i serine hîç dermânı*

*Şeh-i 'âlemlige ey Fârisî sen olmasay magrûr
Cefâ-yı rûzigârı çekmeden çeksey şu dâmânı*

(Ersoy 2021a: 96, 28)

Aşağıdaki dübeytinde ise kendisine uyarılarda bulunmuştur.

*Şâh olduñ ise topraga mevsûl degül misin
Bay olduñ ise katre-i mahzûl degül misin
Dünyâ evinde zevk u safâ hûbdur velî
Rûz-ı cezâda Fârisî mes'ûl degül misin*

(Erdemir 2018: 220, 37)

Kaynaklarda genellikle hayatı, tarihi kimlikleri, seferleri, zaferleri, imar faaliyetleri, hayratı, vs. hakkında bilgi verilen padişahların iç dünyaları hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Saltanat

makamının verdiği sorumlulukla ciddî, vakur, kararlı ve haşmetli bir duruşa sahip olan sultanlar, genellikle duygularını dışarıya yansıtmazlar. Dolayısıyla şiir onların iç dünyalarının sesi olmuştur. Nitekim şiirlerinde sık sık hasbihal ettikleri görülmektedir. Bu tür şiirlerinde sultanların kendileriyle dertleştikleri görülür. Saltanat hakkında başkalarıyla paylaşamadıkları düşüncelerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Sultan II. Bayezit (Adlî) şiirlerinde, saltanat için yapılan mücadelelerin yanı sıra saltanat hayatının da bir kavga olduğunu söylemiştir. Babası Fatih Sultan Mehmet'in vefatının ardından kendisini, kardeşi Cem ile saltanat mücadelesi içinde bulan Bayezit, bu kavgaları sevmediğini, gönlüne sıkıntı verdiğini ifade etmiştir. O, kendisine saltanattan ziyade kulluğu tavsiye etmiştir. Nitekim kendisi de Sultan Bayezit Han-ı Velî unvanıyla anılan bir padişahdır.

*Saltanat gavgâsıdur 'Adlî seni dil-teng iden
Hırka-pûş olanda vardur var ise hurrem göjül*

.....

*Saltanat 'unvânınuy gavgâları çokdur belî
Bir 'abâ ile hemîn sa'y it gedâlıkdan yaya*

Sevgilinin vefasızlığından bahsederken de onun nazarında kendisinin bir değeri olmadığından yakınacak kadar tevazu sahibidir.

Öldürürse gam seni yâre ne gam çün her zamân

Biñ seniñ gibi gedâ 'Adlî aya eksük degül (Bayram 2018:113-75/7)

Kardeşiyle taht mücadelesi veren ve sonrasında hayatı vatandan uzak, gurbet diyarında geçen Cem'in şiirlerinde de maceralı ve elemli hayatının izlerini sıkça görmek mümkündür. Şiirlerinde ayrılık, yalnızlık, vatan hasreti, gurbet, aşk gibi temaların öne çıktığı görülür." (Ay Say 2021a: 36).

Osmanlı Devleti'nin sınırlarını en çok genişlettiği dönemde cihan devletinin hükümdarı olan Sultan III. Murat, devlet işlerinin stresinden uzaklaşmak için musikiye, hüsn-i hatta ve özellikle de şiire sığınmıştır. Bilindiği gibi bugünkü tespitlere göre Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan dedesi Kanûnî Sultan Süleyman'dan (1520-1566) sonra Osmanlı padişahları arasında en fazla şiir yazan sultan, Murâdî mahlasıyla şiirler yazan III. Murat'tır (Demirkazık 2021a:29-30). Çevresinde güvenebileceği kimse olmamasından yakınan III. Murat, gönül kapısını şiire açmış;

aşağıdaki beyitlerinde çevresindeki insanların kifayetsizliklerinden, hırsız ve hırslı olmalarından yakınarak adeta kalemiyle dertleşmiştir.

Kimi görsey sanursın ehl-i vücûd

Arasay lıss olur yâhud gammâz

Kanı 'âlem içinde bir er kim

Tolu olmaya kalbi hırs ile âz (Kırkılıç 2015: 394, 606/2,3)

Zaman zaman da hâlinden kimsenin anlamadığından yakınmaktadır.

Bulsa idi ger Murâd kendüye bir hem-zebân

Nice ma'ârif diye idi dehânım beniüm (Kırkılıç 2015: 576, 949/5)

Bazen de sultanlar, saltanatın yorucu ve stresli atmosferinden kaçıp iç dünyalarında huzuru bulmak için şiirle tasavvufu buluşturmışlardır. Kavgalı saltanat hayatının insan ruhuna verdiği sıkıntıyı tasavvufta Allah'a teslimiyetin verdiği dinginlikle gidermek isteyen şairler, bu huzuru şiirlerinde dile getirmişlerdir. Murâdî mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Murat da meşrebine uygun olması sebebiyle tasavvufa meyl etmiş ve etrafında şeyh ve tarikat ehli insanlar bulundurmıştır. Onun bu meyli şiirlerine fazlasıyla yansımıştır. Murâdî, ayrıca devlet yönetiminin üzerinde yarattığı baskıyı da bu şekilde hafifletmiş olmalıdır.

Ülfetde buldı ülfeti çün mübtelâ görjül

Buldum zamânı in ile ben ânı n'eylerem (Demirkazık 2021a:32-33)

Kanûnî'nin oğlu Şehzâde Bayezit (Şâhî) de gurbette çektiği ayrılık ve yalnızlık acısını yaşarken yine şiire sığınmış ve belki de kimseyle paylaşmadığı bu duygu ve düşüncelerini kalem ve kâğıtla paylaşmıştır.

'Ömrümi firkat diyârında geçürdüm âh ile

Yoksa andan gayrı 'uşşâkuş mekânı yok mudur (Kılıç 1999: 91, 157/3)

dediği beytinde, ömrünü İstanbul dışında İran, Karaman, Kütahya, Amasya gibi yerlerde geçiren Şâhî (Yılmaz 2021a:19-25), gerçek hayattaki gurbet ve ayrılıkları şiirine taşımış ve bütün ömrünü ayrılık diyarında harcadığını, âşıklar için gurbetten başka bir yer olmadığını idrakine vardığını vurgulamıştır.

Hâ bugün yarın diyü hasretle geçdi 'ömrümüz

Dôstum 'âlemde bir vuslat zamânı yok mudur (Kılıç 1999: 15, 25/2)

dediği beytinde ise ha bu gün ha yarın diyerek hasretin bitip kavuşmanın olacağı zamanın hayaliyle yaşadığını belirtmiştir.

Gurbette olmanın hasretten başka en zor tarafı yalnızlık ve derdini paylaşacak, hastalandığında bir bardak su verecek kimseyi bulamamaktır. Şâhî de gurbette bu yalnızlığı derinden hissetmiş bir şairdir. Aşağıdaki beyitte gurbette derdini paylaşacak kimse bulamadığından bahsederken derdini yine şiire döktüğü anlaşılmaktadır.

Bilmezem göylümi fîrkatde nice egleyeyin

Hâlüm ağlamağa gurbetde bana yâr kanı (Kılıç 1999: 95, 164/5)

Ayrılık derdiyle hasret yatağına düştüğünde ise yüzüne su serpip onu ferahlatanın, yine bir dost değil gözlerinden akan kanlı gözyaşları olduğu aşağıdaki beytinde hüznü bir şekilde ifade edilmiştir.

Zebûnum pister-i hasretde derd-i hicr-i yâr ile

Yüzüme su seper yok dîde-i hûn-bârdan gayrı (Kılıç 1999: 96, 166/2)

4. Şiiri eğlence olarak gördükleri için

Bir devlet idare etmek, hele Osmanlı gibi büyük bir devleti idare etmek, padişah üzerinde çok büyük bir baskı oluşturur. Böyle bir padişahın sıradan bir insanın yaptıklarını yapabilmesi mümkün değildir. Devlet sorumluluğu ve hiyerarşi onun hayatını belirli bir kalıba sokar ve onun dışına çıkmasını engeller. Kısacası bir padişah, hayatı kendisi için değil, devlet ve millet için yaşar. Dolayısıyla insan olarak kendi iç dünyasında yaşamak istediği pek çok şeyden mahrum kalır, eğlenceyi bile içinde bulunduğu statünün izin verdiği standartlarda ve şekilde yaşayabilir. Bu sebeple padişahların daha şehzadelik dönemlerinde hüner kazanmaları, şiir, musikî gibi sanatlarla ilgilenmeleri eğitim süreçlerine dâhildi. Böylece devlet idare etmenin, seferden sefere koşmanın ağır yükünden sıyrılıp kendi gönül âlemine sığınma ve orada eğlenip dinlenme fırsatı bulabilmişlerdir. Bu durum bir padişah için âdeta psikolojik bir terapi gibidir. Muhibbî için de aynı durum söz konusu olduğu için o, aşağıdaki beyitlerinde ifade ettiği gibi şiiri, kendisine sunulmuş olan bu stresli ve sıkıntılı hayattan kaçıp kendi gönlünde yaşayabildiği bir eğlence olarak görmekte ve bir an bile bu eğlenceden uzak kalmaması gerektiğini söylemektedir. Muhibbî'nin, çağdaşı diğer

şairlerden daha fazla şiir yazmış olduğu dikkate alınca, onlara göre eğlenceye daha çok ihtiyaç hissettiği düşünülebilir.

Şi'r-i pür-sûzuş Muhıbbî çünki bir eğlencedür

Hâli olma bir nefes 'âlemde sen eş'ârdan (Yavuz-Yavuz 2016: 2, 1378, 2738/5)

Muhıbbî halvet-i dilde hemân eğlencedür ancak

Öğünüp şi'r ile kimse dimesün kim kemâlüm var (Yavuz-Yavuz 2016: 1,662, 1169/5)

Muhıbbî'nin Türk edebiyatında en fazla şiir yazan şairlerden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda kendisinin her fırsatta bu eğlence âlemine kaçtığı anlaşılmaktadır. Nitekim Kanûnî'nin yaşadıklarını yaşamak, kendisini çok büyük ızdıraba gark edecek kararları verebilmek için çok sağlam bir ruh hâline ve çok güçlü bir iradeye sahip olmak gerekir. Onun bütün bu yükü kaldırabilmesinde sağlam bir inancın yanı sıra avcılığa merakı, kuyumculuk sanatını öğrenmiş olması ve eğlence olarak gördüğü şiirle meşgul olmasının da rolü olduğu anlaşılmaktadır (Deniz 2021a:34-35).

5. Şairleri şiir yazmaya teşvik etmek için (Padişahın adının ebedileşmesi için)

Padişahların sohbet meclisleri düzenledikleri, şairleri destekledikleri, çeşitli lütuflarla onları şiir yazmaya teşvik ettikleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Esasen bu husus sadece Osmanlı sultanlarına has değil diğer Türk hakanlarında da görülen bir durumdur. Bu konuda meşhur Baykara Meclisleri bütün Türk tarihine damgasını vurmuştur. Kaynakların bildirdiğine göre genellikle öğleye kadar devlet işleriyle ilgilenen Sultan Hüseyin Baykara (ö.1506), öğleden sonra sarayındaki kültür, sanat ve edebiyat adamlarıyla sohbetler

düzenlerdi (Algar-Alpaslan 1998:18/530-532).⁶ “Hüseyin Baykara divanı” veya “Hüseyin Baykara meclisi” diye meşhur olan bu eğlence ve şiir sohbetleri pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesine örnek teşkil etmiştir.”⁷ Herat’ı bir kültür merkezi haline getiren Hüseyin Baykara’nın himaye ettiği şairlerin başında Ali Şîr Nevâî (ö. 1501), Molla Abdurrahman Câmî (ö. 1492) ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö. 1504-1505) gelmektedir. Osmanlı saraylarında da padişahlar, kurdukları bu tür meclislerde devrin önde gelen âlim ve sanatkârlarını bir araya getirerek gelenek hâlinde sürdürdükleri bu mahfillerde hem sözlü kültürün devamını sağlamışlar hem de ilmî tartışmalara zemin hazırlamışlardır. Bu sohbet meclislerinde şairlerin önemli bir yeri olmuştur. Bu şairlerin bazıları aynı zamanda sultanın musahibi ve yakın dostu olma özelliğine de sahiptir.

Şiirle meşgul olsunlar veya olmasınlar bütün Osmanlı sultanları, şairler tarafından daha önceleri dedeleri, babaları, amcaları için yazılan şiirleri okudukları için, şiirin gücünün farkında olduklarından, kendi isimlerinin de daha sonraki çağlara aktarılıp bâkî kalması için şairleri himaye edip desteklemişlerdir. Böylece onlar şairlerin yetişmesine katkıda bulunurken; şairler de hem devlet ricali arasında sanatını icra etme fırsatı bulmuş hem de dönemin edebî zevkinin oluşmasını sağlamışlardır (Öztoprak 2021e:10).

Esasen padişahlar, şairleri himaye edip desteklemeyi sünnet olarak kabul etmişlerdir. Bunun temelinde Hz. Peygamber’in, Ka’b bin Zühre’ın (ö. 645?) kendi huzurunda okuduğu, aynı zamanda kendisini öven kasidesine karşılık hediye olarak hırkasını çıkarıp şaire vermesi

⁶ “Bu meclislerde; genellikle “şiir”, “muamma”, “lügaz”, “tarih düşürme”, “nazire”, “inşa/ mektup”, “musikî”, “minyatür” ile “çeşitli dinî ve ilmî mevzular”ın sohbet ve tartışma konusu olduğu müşahede edilmektedir. Ayrıca bu meclislerde herkes kendi hünerini göstermekte, şakalaşmalar olmakta, satranç ve çeşitli eğlence oyunları oynanmakta, güreş tutulmakta, şiirler okunmakta, şarkılar söylenmekte, Firdevsî’nin Şeh-nâme’si ile Hâfız-ı Şîrâzî ve Abdurrahmân-ı Câmî’nin Dîvân’ı okunmakta, çeşitli dinî konular üzerine tartışmalar yapılmakta, yorumlanması istenen ayetlerin tefsiri yapılmakta, çeşitli içecek, tatlı ve yemeklerin sunulduğu ziyafetler verilmekteydi.” (Kartal 2018:542)

⁷ Baykara Meclisleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Kartal (2017), Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine LÂLEZÂR, *Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 13-50.

hadisesi vardır (Ayçiçeği 2015: 28-29). Hz. Peygamber'in şiire ve şaire verdiği önemi gösteren bu hadise padişahlara örnek teşkil etmiş ve onlar da bunu sünnet olarak kabul edip aynı tavrı sergilemeye çalışmışlar, şairleri himaye edip çeşitli şekillerde ödüllendirmişlerdir. Böylece hem sünnete uymuş hem onları teşvik etmişler hem de şiirin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Sultanlar şairleri desteklemekle aynı zamanda kendi adlarının bâkî kalmasına da zemin hazırlamışlardır. Bu konuda Nef'î (ö. 1635)'nin Bâkî (ö. 1600)'yi övdüğü şu şiiri örnek olarak verilebilir. Bu beyitlerde Nef'î, "şairlere iltifat edilmesi gerektiğini, çünkü onların methiyelerinin padişahlara nam kazandırdığını; eğer şairler olmasa eskiden bu dünyaya gelip giden sultanları kimsenin bilmeyeceğini; Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın namını haşre kadar yaşatanın, Bâkî'nin (ö.1600) âb-ı hayat gibi olan sözleri" olduğunu söyler.

*İltifât et sühan erbâbına kim anlardur
Medh-i şâhân-ı cihân-bâna veren 'unvânı*

*Kim bilirdi şu'arâ olmasa ger sâbıkda
Dehre devletle gelüp yine giden sultânı*

*Haşre dek âb-ı hayât-ı sühan-ı Bâkî'dür
Aydurup zinde kılan nâm-ı Süleymân Hân'ı* (Akkuş 2018:33)

Padişahların şairlerle yaptıkları şiir sohbetleri, sultanların kendi şairlik kabiliyetlerini geliştirmesine de katkı sağlamıştır. Diğer taraftan şairler de kendi şairlik kabiliyetlerini ortaya koyabilmek, duygu ve düşüncelerini kayda geçirip herkese ulaştırabilmek, eserlerini gelecek nesillere aktararak hem onlara düşüncelerini anlatmak hem de adlarının bâkî kalmasını sağlamak, hatta maddi refaha ulaşmak için iktidar sahiplerinin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Bu açıdan bakıldığında devlet büyükleri ile şairler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu sebeple bütün Türk hanedanlarında idareciler ile sanatkârlar hep birbirine yakın olmuşlardır. Osmanlıda ise bu durum zirveye ulaşmış, hemen her padişahın, hatta şehzadelerin ve bazı paşaların etrafında toplanan şair grupları oluşmuştur.

Fatih Sultan Mehmet'in çevresinde, onun sohbetlerine katılabilen, ona kasideler sunan, otuzu maaşlı olmak üzere 185 şair olduğu

kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Hem veziri hem hocası olan Ahmet Paşa (ö.1497), başta olmak üzere Mahmut Paşa (ö.1474), Hızır Bey (ö.1458-59) devlet adamı kimliklerinin yanı sıra Fatih'in en yakınında bulunan şairlerdir. Melihî, Aşkî, Enverî, Hayatî, Nahîfî, Sâfî, Nişânî, Zeynep Hanım, Cemâlî, Dâî, Duâyî, Eşrefoğlu Rûmî, Fakih, Fenâyî, Hâkî, Harîrî, Hâtemî Abdurrahman Çelebi, Haydar, İzârî, Kandî, Kâsım Paşa, Kemâl Ümmî, Kudsî, La'î, Nişânî (Nişancı Mehmet Paşa), Mihrî Hanım, Necâtî, Necmî, Nûrî, Resmî, Rûşenî, Sa'dî, Safâyî, Sarıca Kemâl, Senâî, Seyfî, Şâhidî, Ulvî, Vâhidî, Zaîfî ise sultanın etrafında bulunan şairlerin meşhur olanlarından bazılarıdır. Bunlar arasında sultana sunduğu 20 civarında kasidesiyle Aşkî, Fatih'e en çok kaside sunan şair olma unvanına sahiptir (Öztoprak 2021a:45-46). Bazı şairler Fatih'in şiirlerine nazireler yazmıştır. Onun,

Göñül murgına ser-tâ-ser cihân bâğın tolandurdum

Ben anı 'âkıbet bir serv-i bâlâyâ dölendürdüm

beytiyle başlayan gazelini Tabîbî,

Görince rûyın âh itdüm gözüm yaşın tolandurdum

Sanasın şem'-i tâbânı şafak içre dölendürdüm

matlalı gazeliyle; Bezmî ise

Göñül pervânesine ruhların şem'in tolandurdum

Anı ben 'âkıbet bir şem'-i tâbâna dölendürdüm

beytiyle başlayan gazeliyle tanzir etmiştir. (PM 407b) Fatih'in,

İreli cân kulagina seniñ 'ışkuñ nidâsından

Urur lebbeyk işigüñde tavâf eyler safâsından

matlalı gazelini ise Lamîû, Cem Sa'dîsi, Hafî, Mahmut Paşa, Zâtî tanzir etmişlerdir. (PM 451b-452a) Avnî, kendisi de etrafındaki şairlerin şiirlerine nazireler yazmıştır.

Şehzade Korkut (Harimî)'un etrafında Gazalî, Fedâyî, Manisalı Serîrî ve Sevdâyî (Kılıç 1996:205); Şehzade Mustafa'nın etrafında ise Kara Fazlî, Şikârî, Senâyî, Gelibolulu Sürûrî, Zamânî, Zârî (Kaya 2021c:148) gibi şairler bulunmaktaydı.

IV. Murat'ın yakın çevresinde olan şairlerin başında, Nef'î ve Şeyhülislam Yahyâ gelir. Şeyhülislam Yahyâ'yı her zaman yanında yakınında bulunduran Sultan Murat, yazdığı şiirleri ona okutmuş hatta onlara nazireler yazmasını söylemiştir. Ayrıca Cevrî (ö. 1654), Ganizade

Nâdirî (ö. 1626), Nâilî (ö.1666), Nevîzade Atâyî (ö. 1635), Şehrî (ö. 1660), Tıflî (ö. 1659-60) ve Veysî (ö. 1628) gibi önemli şairler de IV. Murat'ın yakınındaki diğer şairler arasındadır. Hatta onlarla müşaarede bulunduğu yani karşılıklı şiir yazdıkları bilinmektedir. Aşağıdaki beytin ilk mısraı Murâdî'ye ikinci mısraı ise Nef'î'ye aittir (Demirkazık 2021b: 217).

*Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hurşîd
Meger kim pençe-i sîmînin ol meh-pâre yasadnmuş*

Sultan II. Bayezit'in etrafında olup himaye ettiği âlim ve şairler arasında, Molla Lutfî (ö. 1495), Kemal Paşazâde (ö. 1534), İdris-i Bitlisî (ö. 1520), Tacizâde Sa'dî Çelebi (ö. 1516), Zenbilli Ali Efendi (ö. 1526), Sa'yî, Çâkerî (ö. 1495'ten sonra), Ahmet Paşa, Necâtî, Zâtî, Visâlî ve Firdevsî gibi şahsiyetlerin isimleri sayılabilir. II. Bayezit döneminde 30 şaire maaş bağlandığı kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Hatta II. Bayezit'in İranlı Molla Câmî'ye (ö. 1492) yıllık bin flori maaş bağladığı kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır (Kaya 2021a: 45-48).

Cem Sultan'ın döneminde de Sa'dî (ö.887/1482?), Haydar Çelebi (ö.1495'ten sonra), Şâhidî (ö. 1504-1505) gibi şairler her şartta Cem'in yanında yer almışlar ve bu sebeple de "Cem şairleri" olarak anılmışlardır (Ay Say 2021a:44-47).⁸

III. Murat da kendinden önceki Osmanlı padişahları gibi şiire ilgi duymuş ve şairleri etrafında toplamış, vermiş olduğu ihsanlarla onları teşvik ve taltif etmiştir. Onun etrafındaki şairler arasında Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1599), Şemsi Paşa (ö. 1580), Bekâyî (ö. 1595), Üdî (ö. ?), Nev'î (ö. 1599), Azmî Pîr Mehmet (ö. 1582), Nevâlî (ö. 1595), Hubbî Hatun (ö.1589-90), İntizâmî (ö. 1612'den sonra), Derviş Ağa, Bâkî (ö. 1600) Mehmet Sırrî (ö. 1574), Gedizli Kabûlî (ö. 1591-92) ve Kütahyalı Rahîmî (ö.?) gibi şairleri sayılabilir (Demirkazık 2021a:41).

Kaynaklar büyük bir hükümdar olan Kanûnî Sultan Süleyman'ın devrinin on büyük sadrazamı, on seçkin defterdar ve nişancısı, on büyük âlimi olmasının yanı sıra on büyük şairi de bulunduğunu kaydetmişlerdir (Gökbilgin 1979:152). Bu dönemde şiirleriyle meşhur olan şairlerin yanı

⁸ Cem Şairleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. HORATA, Osman (2000), "Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi", *Bilig*, 15:91-107.

sıra değişik mesleklerden olup şiir yazan yüzlerce şair bilinmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın taltif ettiği şairlerin en meşhurları arasında Bâkî (ö.1600), Lâmiî Çelebi (ö.1532), Figânî (ö. 1532), Kemâl Paşazâde (ö. 1534), Zâtî (ö.1546), Fuzûlî (ö. 1556), Hayâlî (ö. 1557), Ebussuud Efendi (ö. 1574), Âgehî (ö. 1577), Taşlıcalı Yahyâ (ö. 1582), Nazmî (ö. 1585/86) ve Nev'î (ö. 1599)'nin isimleri sayılabilir.

Sultan III. Selim (İlhamî)'in şairlerle olan yakınlığının en önemli örneği, dönemin büyük şairi Şeyh Gâlib (ö. 1799) ile olan muhabbetidir. “Şeyh Gâlib'i her zaman desteklemiş, onun dostluğunda rahatlamış, yaratılışında bulunan ince duyguları Gâlib'in karşısında sıkılmadan gösterebilmiştir. Devrin bu büyük şairi de III. Selim'in başta Nizâm-ı Cedîd olmak üzere diğer alanlarda da hayata geçirdiği reformları desteklemiş ve padişahın yenilikçi girişimleri hakkında övgü dolu ifadelerle onun her zaman yanında olmuştur.” (Gedik 2021a: 44). Şeyh Gâlib'den başka Tokatlı Kânî (ö. 1791), Nâşid (ö. 1792), Neyyir Abdülhalim Dede (ö. 1801), Muvakkitzade Pertev (ö. 1808), Tayyar Mahmut Paşa (ö. 1808) Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809), Ebubekir Sâmi Paşa (ö. 1813), Surûrî (ö. 1814) gibi şairler de Sultan III. Selim'e eser ve kaside sunan şairlerden bazılarıdır. Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809), içinde padişah için kaleme alınmış 23 kaside ve 5 tarih de bulunan *Divan*'ını 1790 yılında yeniden tertip edip III. Selim'e sunmuştur (Gedik 2021a: 45-47).

Ancak yine de saltanatın gücü sanatın önüne geçmiş ve padişahlar şairliklerinden ziyade kazandıkları zaferler, yaptıkları hayır ve hasenatlar, devirlerinde gerçekleştirdikleri ilmî faaliyetler, getirdikleri yenilikler vs. devlet adamlıklarıyla ön plana çıkmışlardır. Bu sebeple onların şair ve sanatkâr yönleri padişahlıklarının gölgesinde kalmıştır.

6. Sefere çıkarken zafer ümidiyle Allah'tan yardım istemek için

Saltanat, sefer ve zafer devletin devamlılığında en önemli kavramlardır. Özellikle Osmanlı döneminde fetih kavramı çok büyük önem ve ivme kazanmıştır. Bu ivme Kanunî ile beraber Avrupa'ya kadar uzanmıştır. Kızılma kavramıyla sembolleşen fetih ülküsü sultanlar için mutlaka ulaşılması gereken bir hedeftir. Ancak bu hedefe ulaşmanın zorluğunun bilincinde olan sultanlar, Allah için çıktıkları bu yolda sadece

Allah'ın kendilerine yardım edebileceğinin ve ancak O'nun yardımı olursa zafer elde edilebileceğinin de şuurundadırlar. Bu sebeple her sefere çıkışlarında zafer için Allah'a dua ederek yola çıkarlardı. Bu bir gelenek olarak tören hâlinde yapılırdı. Osmanlı döneminde sefere dua edilerek çıkıldığı, ordunun muzaffer olması için imparatorluğun her tarafında Kuran-ı Kerim okunarak dualar edildiği, kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır.

Aynı zamanda hemen hepsi şair olan Osmanlı padişahları, bu dualarını şiir şeklinde de yapmışlardır. Daima ordusunun başında sefere çıkmış bir komutan olarak Sultan I. Murat (1362-1389) da mesnevi nazım şekliyle münacaat türünde yazdığı 14 beyitlik şiirinde, sefere çıkmadan önce kıldığı namazın ardından ellerini açmış şehadet ve zafer için Allah'a dua ederek yalvarır gibidir.

*Âb-rûy-ı Habîb-i Ekrem için
Kerbelâ'da revân olan dem için*

*Ehl-i derdüy dil-i hazîni için
Câna te'sîr iden enîni için*

*Şeb-i fûrkatde aglayan göz için
Reh-i 'ışkuyda sürünen yüz için*

*Eyle yâ Rabbi lutfuñı hem-râh
'İşkuñı eyle bize püşt ü penâh*

*Ehl-i İslâm'a ol mu'în ü nasîr
Dest-i a'dâyı bizden eyle kasîr*

*Bakma yâ Rab bizim günâhumuza
Nazar it cân u dilden âhumuza*

*İtme yâ Rab mücâhidîni telef
Tîr-i a'dâya kılma bizi hedef*

*Çeşmümüz sakla gerd-i ma'rekeden
Cünd-i İslâm'ı cümle mehlekeden*

*Bunca yıl sa'y u ictihâdumuzu
Gazavât içre yahşi adumuzu*

*İtme yâ Rabbi kahrıñ ile tebâh
Yüzümi halk içinde itme siyâh*

*Râh-ı dîn içre ben fedâ olayum
Siper-i 'asker-i Hudâ olayum*

*Dîn yolında beni şehîd eyle
Âhiretde beni sa'îd eyle*

*Mülk-i İslâm'ı pâ-y-mâl itme
Menzil-i fırka-i dalâl itme*

*Keremiñ çokdur ehl-i İslâm'a
Dilerüm kim irişe itmâma*

Sultan Murat bu duasında, “Ya Rabbi! Habibin Hz. Peygamber’in yüzü suyu hürmetine, Kerbela’da akan masum kanları hürmetine, aşk ehlinin dertli gönlü hürmetine, âşıkların tesiri mutlak olan ahları hürmetine, ayrılık gecesinde yaş döken göz hürmetine, aşkının yolunda senin için yerlere sürünen yüz hürmetine lütfunu bize yoldaş ve aşkını sığınak eyle. Günahlarımıza değil gönülden yaptığımız tövbeye bak. Yolunda cihat eden bizleri telef etme, düşmanın oklarına bizi hedef etme, gözümüzü savaş meydanının tozundan ve bütün tehlikelerden koru. Bunca yıl yaptığımız gayreti, savaşlarda elde ettiğimiz güzel adı yok etme, yüzümüzü kara çıkartma. Beni din yolunda şehit eyle, ahirette kutlu eyle ve Müslümanlara yardımını tamamla.” (Öztoprak 2021d:64-67) diyerek Allah’a yalvarmıştır. Bu aynı zamanda askerin de “amin” diyerek katıldığı bir dua hissi uyandırmaktadır. Sultan Murat’ın bu dua ile bir yandan kendisi için şehitlik makamını istediği bir yandan da askeri şehit olma arzusuyla savaşa teşvik etmek, cesaretlendirmek istediği düşünülebilir. Nitekim dilediği gibi de olmuş ve ordusuyla birlikte kahramanca savaştığı 1389 Kosova Meydan Muharebesi’nde hem zaferi görmüş hem de o çok istediği şehitlik mertebesine ulaşmıştır.

Sultan I. Ahmet (Bahtî-Ahmed) de hem doğuyu hem batıyı kontrol altında tutmak için doğu cephesine Cigalazade Sinan Paşa (ö.1606)'yı, batı cephesine ise Lala Mehmet Paşa (ö.1606)'yı göndermiştir. Buradan hareketle 1605-1606 yıllarında söylendiği anlaşılan aşağıdaki gazeliyle bu iki komutanın muzaffer olması için Allah'a dua edip niyaz etmiştir (Ayçiçeği 2021a:72-73).

*İlâhî cânibeyne salmuşam ben iki serdârı
Kerem kıl düşmeni kahr ile mansûr eyle anları*

*Biri ol çâr-yârı sevmeyen zâlimleri kırsun
Biri varsun helâk itsün seniñ emriñle küffârı*

*Habîbüñ hürmetine 'asker-i İslâm'a nusret vir
Kemâl-i cûd ü lutfundan ol anlarıñ nighdârı*

*Teveccüh eyleyüp dergâhuña çok yüz süregeldüm
Habîbüñ yüzi suyına irişdür 'avnüñ ey Bârî*

*Yog iken var idüp bu Ahmed'i sultân iden sensin
Yine sen vir anıñ maksûdın ey 'âlemlerüñ varı* (Kayaalp 2019: 44)

Sultan III. Mustafa, muhtemelen bir sefer öncesindeki Ramazan ayında ziyaret ettiği Hırka-i Şerîf dairesinde dilinden dökülen 23 beyitlik aşağıdaki münacaatıyla Allah'a samimi bir şekilde yalvararak dua etmiştir. Önce kendisine lutf ettiği bu saltanat makamı ve türlü nimetler için Allah'a şükr eden padişah, ardından, kendisine emanet edilen muhtaç kullarına layıkıyla hizmet edebilmeyi, halifeliğin şartlarını diğer sultanlardan daha üstün bir şekilde yerine getirebilmeyi dileyip İslam düşmanları tarafından yakılıp yıkılmış olan yerlerdeki perişan insanların ve kederli âlimlerin durumuna üzüntüsünü dile getirmiştir. İslam için çıktığı bu seferde Allah'ın kendilerini zafere ulaştırması, orduya cesaretle dayanma gücü verip onların muzaffer olması, kendisine de kılıcı aracılığıyla İslam nizamını yaymayı nasip etmesi için yalvarmıştır.

*El-hamdü li-men veffekane's-şer'a bi-iz'ân
Ve's-şükri li-men edrakenî mülke Süleymân*

Yâ Rab beni bir mesned-i vâlâyâ getürdüñ
Envâ'-ı 'inâyâtunı kıldunı başa ihsân

Ol şâh-ı rüsul fahr-i cihân 'aşkına Yâ Rab
Ni'metlerünün şükkrine de kul beni şâyân

Gördüm fukarâ kullarınun hâli perîşân
Her biri ider mihnet ile çâk-i girîbân

Tahrîb-i bilâd itmede çün düşmen-i İslâm
Mahzun u mükedder 'ulemâmız dahi hayrân

Her semt-i memâlikde niçe dürlü mehâlik
Buldum ki te'addiyle yıkılmış niçe büldân

Nusret kerem it bu sefer-i hayr-eserimde
İmdâd-ı melâ'ikle yetişdir bize a'vân

Vir asker-i İslâm'a şecâ'atle metânet
Mansûr u muzaffer olalar cümlesi her ân

Büldân-ı firâvânda İlâhî kerem eyle
İhsânunı olan seyfim ile şer'î kıl i'lân

Hıfz eyle benüm meclisümi sû'-i karînden
Kâr etmeye lütfunı başa hîle-i şeytân

Dünyâda vü 'ukbâda hacîl eyleme yâ Rab
Nâmum iki 'âlemde ola hâdim-i Kur'ân

Tevfik-i şerîfün ile râzı ola benden
Ol iki cihân serveri peygamber-i zî-şân

Vâsıl ola ol şâha Cihângîr tarafından

Ezkâ-yı tahiyât ile teslîm-i firâvân
327)

(Ay Say 2021b: 322-

Sultan III. Mustafa, Allah'a bu yakarışının sonunda da kendisini etrafındaki art niyetli hilekâr kimselerden korumasını, iki cihanda mahcup etmemesini ve Hz. Peygamber'in rızasını nasip etmesini diler.

7. Orduya cesaret vermek için

Türk hakanları savaş zamanı savaşa başlamadan önce askere moral vermek, onu cesaretlendirmek, motive etmek için orduya hitaben konuşma yaparlar. Büyük Türk komutanı Sultan Alparslan'ın (1064-1072) Malazgirt'te yaptığı konuşma bunun örneklerinden biridir. Bu konuşmasında Alparslan; "Biz ne kadar az olursak olalım, onlar (Bizanslılar) ne kadar çok olurlarsa olsunlar, bütün Müslümanların minberlerde bizim için dua ettikleri şu saatte kendimi düşman üzerine atmak istiyorum. Ya muzaffer olur gayeme ulaşırım ya da şehit olarak cennete giderim. Sizlerden beni takip etmeyi isteyenler takip etsin. Ayrılmayı tercih edenler gitsinler. Burada emreden sultan ve emredilen asker yoktur. Zira bugün ben de ancak sizlerden biriyim, sizlerle birlikte savaşan gaziyim. Beni takip edenler ve canlarını yüce Allah'a adayanlardan şehit olanlar cennete, sağ kalanlar ise ganimete kavuşacaklardır. Ayrılanları ahirette ateş; dünyada da alçaklık beklemektedir." (Köymen 1992:31) diyerek askere Allah yolunda şehit olma ruhunu vermeye çalışmıştır. Yavuz Sultan Selim Han (1512-1520) da Çaldıran Seferi esnasında Eleşkirt ovasına gelindiğinde karşısında bir türlü düşman askerini bulamayan ve çorak arazide şevki kırılan ve bir takım tahriklere kapılarak padişahın otağına kurşun atacak kadar ileri giden askere yaptığı; "Benim arkamdan gelmek isteyenlerden, bana hizmet için kılıç kuşanmış ve tırkeş takmış olanlardan isteyenler, şimdi ayrılınsın, ben, kararımdan hiçbir vakit dönmeyeceğim" şeklindeki sert ve kısa konuşmasıyla orduya tekrar savaşma azmi vermiştir (Miroğlu 1989:297). Padişahlıklarının yanı sıra aynı zamanda şair de olan sultanlar, bu kabiliyetlerini yer yer askeri cesaretlendirmek, onları savaşa hazırlamak için de kullanmışlardır. Aynı zamanda birer komutan olan hükümdarlar, şiirin insan üzerindeki etkileyici gücünü bildikleri için bundan faydalanmışlardır.

On dört yaşında, on dördüncü Osmanlı sultanı olarak tahta geçen ve saltanatı on dört yıl süren Sultan I. Mehmet / Çelebi Mehmet (1413-1421) daima devletin sınırlarını genişletmeyi hedeflemiştir. Bu idealle kaleme aldığı,

*Cihân hasm olsa Hak'dan nusret iste
Erenlerden du'â vü himmet iste*

*Çalup dîn 'ışkına küffâra şemşîr
Aşuban Çâr-yâr'i hidmet iste*

*Eger leb-teşne isey ey bed-endîş
Bu deştüñ çeşmesinden şerbet iste*

*Geçenden geç demür taşdan sakınma
Demüri mahv idenden kuvvet iste*

*Çevirme yüz muhâlifden Mehemmed
'Adûyî 'arsadan sür vüs'at iste (Ayçiçeği 2021b: 90-91)*

beyitleriyle başlayan gazelinin her beytinde fetih ve cihat düşüncesini dile getirmiştir. Gazelin üslubuna bakıldığında şairin kendine dönük bir hitabın söz konusu olduğu görülse de aslında cesaret vermek istediğinin kendi şahsında, askeri olduğu da anlaşılabilir. Çünkü şiiri tok bir sesle dile getirmiştir. Düşmanın çokluğundan ve her tarafı sarmasından korkmamalarını ve ümitsizliğe kapılmamalarını, Allah'tan yardım, erenlerden dua ve himmet isteyerek din aşkına kâfirlere kılıç sallamalarını söyleyerek onlara moral verip cesaretlendirmeye çalıştığı düşünülebilir. Şiirde ayrıca Sebe suresi 34/10. ayete telmih yaparak Hz. Davut'a demiri yumuşatan Allah'ın kudretini hatırlatıp sadece Allah'tan yardım istenmesini öğütler ve böylece ancak onun yardımıyla zafer elde edilebileceğini hatırlatır.

Bu hususta en tok sesli hükümdar ise Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Onun, İran seferi münasebetiyle söylediği aşağıdaki gazelinde, padişahın sefer sancağı çekilişi ve âdeta ordunun Allah Allah nidalarıyla tozu toprağa katarak her taraftan savaş meydanına girişi canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.

*Allâh Allâh diyelüm sancak-ı şâhî çekelüm
Yürüyüp her yanadan şarka sipâhı çekelüm*

*İki yirden kuşanalum yine gayret kuşagin
Bulaşup toz ile topraga bu râhı çekelüm*

*Pâyâmâl eyleyelüm kişverini sürh-serüy
Gözine sürme diyü dūd-ı siyâhı çekelüm*

*Bize farz olmuş-iken olmamuz İslâm'a zahîr
Niçe bir oturalum bunca günâhı çekelüm*

*Umaram rehber ola bize Ebûbekr ü 'Ömer
Ey Muhibbî yürüyüp şarka sipâhı çekelüm* (Yavuz-Yavuz 2016: 2-1208, 2358; Ak 1987:562/1890)

Bu gazelin dördüncü beytinde Muhibbî, İslâm'ı yaymak kendilerine farz olduğu halde bu uğurda savaşmayıp oturmanın günah olduğunu vurgulayarak ataları Alparslan, Yavuz Sultan Selim gibi o da askere şehitlik ruhunu vermeye çalışmıştır. Gazelin "Allah Allah" nidasıyla başlaması da bunun bir işaretidir. Muhibbî'nin;

*Yalmanur kan içmege her dem-be-dem şemşîrümüz
Togrulup gitdi 'adûnuş cânın ala tîrümüz*

Teşneyüz hûn içmege biz bir niçe hûnîlerüz

Ma'reke güninde dâyim böyledür tedbîrümüz (Yavuz-Yavuz 2016:1-685,1213/1-2)

beyitleriyle başlayan gazelinin de aynı motivasyonla, askeri sefere çıkarken cesaretlendirmek amacıyla söylenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıdaki gazelinde olduğu gibi savaş tasviri yapılmış olan bu şiirinde de, çarpışma esnasındaki kılıç şakırtıları, dökülen kanlar ve yaşanan can pazarı gözler önüne serilmiştir.

Askerin sorumluluğunu küçük yaşta üstlenen Sultan I. Ahmet (1603-1617) daha on dört yaşındayken yazıp doğu ve batı cephesinde savaşan iki komutanına gönderdiği bir şiirinde aynı bilinçle askeri cesaretlendirmek istemiş; onların savaşta dillerinden Allah'ın adını

düşürmemelerini, onun yardımını için dua etmelerini öğütlemiş; kendisinin de ordu için devamlı dua ettiğini söylemiştir. Böyle diyerek aslında kendisinin de orada olup savaşmak arzu ettiği, kalben onların yanında olduğunu hissettirmek istediği söylenebilir.

*Ey uranlar kılıcı heybet ile küffâra
Cân ü dilden sizi ismarlamışam Settâr'a*

*Eyledüm size du'â ile selâmum irsâl
Siz selâmetde oluy düşmen ola bîçâre*

*Cengde nâm-ı Hudâyı komañuz hiç dilden
'Avn-i Hakk'ı dileyüp yalvaruñuz Gaffâr'a*

*Hazret-i Hak'dan umaram ki kral-ı bed-hâl
Vire hep şehri ü hisârını gelüp yalvara*

*Ahmedâ hayr du'â eyle guzâta her dem
Diler isey ki mu'în ola Hudâ anlara*

(Kayaalp 2019:42)

8. Kendilerine şiir şeklinde yazılan dilekçe, talep, mektup vs. yazılara cevap vermek için

Şiir, Osmanlı döneminde hemen herkesin rağbet ettiği bir sanat dalıdır. Özellikle hanedan mensupları arasında oldukça yaygın olarak başvurulan bir ifade tarzı olmuştur. Kendileri şair olan, şiire önem veren, şairleri koruyup teşvik eden padişah ve şehzadeler, kendi dönemlerinde bu sanatın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Şiir yazma kabiliyeti olan kimseler de onların bu özelliklerini bildikleri için bazı taleplerini daha etkili olacağı düşüncesiyle manzum mektuplar hâlinde yazmışlar ve padişahlar da bunun karşısında onlara manzum cevaplar vermişlerdir. Hatta yazdıkları manzumenin onların yazdığından daha etkili olmasına da özen göstermişlerdir. Bu da onlar için temsil ettikleri saltanat makamının gücünü gösterme bakımından önem arz etmektedir. Mevcut yazışmalara bakıldığında hanedan mensupları arasındaki manzum mektuplaşmaların genellikle baba oğul, şehzadeler, sultan komutan ve eşler arasında olduğu görülmektedir.

Baba oğul arasındaki manzum mektuplaşmanın en etkileyici ve güzel örneklerinden biri Kanûnî Sultan Süleyman ile oğlu Bayezit arasında olan yazışmasıdır. Şehzade Bayezit, ağabeyi Selim'in zevk ve eğlenceye düşkün olmasından dolayı veliahtlığa kendisinin daha layık olduğu düşüncesiyle Selim'le saltanat kavgasına girişmiş ve Konya'da yaptıkları savaşta kaybetmiştir. Kendisini affetmesi için babasına elçi gönderse de Kanûnî derhâl onun yakalanmasını emretmiştir. Bunun üzerine kaçmaktan başka çaresi kalmadığını anlayan Bayezit İran'a sığınmıştır. İran şahına sığınmadan önce son bir ümitle babasına manzum afnâmesini yazdığı tahmin edilmektedir (Yılmaz 2021a:169). Şehzadenin böylesine can korkusu içinde yazdığı bu afnâmeyi şiir şeklinde yazmış olmasının, babasının şiire verdiği önemi bilmesinden ve şiir şeklinde yazılan duyguların onun üzerinde daha olumlu etki bırakacağını düşünmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

*Ey serâser âleme Sultan Süleymân'um baba
Tende cânım cânımuñ içinde cânânım baba
Bâyezîd'üje kıyar mısın benüm cânım baba
Bî-günâham Hak bilür devletlü sultânım baba* (Kılıç 2000: 49)

Bendiyle başlayan *Bî-günâham Hak bilür devletlü sultânım baba* nakaratlı, 7 bendlik bu duygusal şiirinde Şehzade Bayezit, suçsuz olduğuna babasını ikna etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte büyük hatalar işlediğini, bunların da gençliğinden ve tecrübesizliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. Sık sık af dileyen şehzade, padişahın şanına yakışanın affetmek olduğunu vurgulayarak affedilmeyi talep etmiştir. Annesinden, kardeşlerinden ayrı düşüp yetim kaldığını; çocuklarının ve yanındakilerin masum olduğunu; onların da kanına girip günah işlememesini; kendisini öldürüp düşmanları sevindirmemesini söylemiştir. Afnamesinin son dördlüğünde;

*Tutalum iki elüm başdan başa kanda olsa
Bu meseldür söylenür kim kul günâh itse n'ola*

*Bayezîd'ün suçını bağışla kıyma bu kula
Bî-günâham Hak bilür devletlü sultânım baba* (Kılıç 2000: 50)

diyerek tam bir teslimiyetle kendisinin onun kulu kölesi olduğunu, kul günah etse de padişahın şanına yakışanın affetmek olduğunu vurgulayarak babasını etkilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Kanûnî Sultan Süleyman da oğlunun bu duygusal mektubundan etkilenmiş ve o da mektubun her mısraına cevap veren, “Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum ogul” nakaratlı 7 bendlik manzum bir mektup yazarak oğluna göndermiştir. Bu şiirinde Kanûnî’nin oğlunu kalben affetmek istediği, ancak Şehzade Selim’in taviz vermez tutumu ve İran şahı Tahmasb’in ikili oynaması yüzünden vazgeçtiği hissi hâkimdir. Sonunda Bayezit, o hazin akıbete uğrayarak Kazvin’de boğdurulmak suretiyle hayatı sona ermiştir. Oğulları da kendisiyle aynı akıbete uğramıştır (Turan 1992:V:230-231).

*Ey demâdem mazhar-ı tугyân u ‘isyânum ogul
Takmayan boynına hergiz tavk-ı fermânum ogul
Ben kıyar mıydum saña ey Bâyezîd Han’um ogul
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum ogul* (Kılıç 2000: 51)

bendiyle başlayan cevabi mektubunda Muhibbî, hep oğlunun isyandan vazgeçmesini, tövbe edip kendisine teslim olmasını istemiştir. Oğluna kıymak istemediğini söyleyen Muhibbî, babalık Hakk’ın lütfudur; ona boyun eğen yücelir, şereflenir; *Lâ-tekul üf*⁹ sözünü inkâr eden yetim kalır. Her şeyin sahibi olan Allah, ibadeti de isyanı da bilendir, günahsızım deme, tövbe et, diyerek oğlunu isyanından vaz geçirmeye çalışmıştır. Böyle yapmakla maiyetindeki masum, günahsız insanları ve evlatlarını da Hakk’ın huzuruna kendisiyle birlikte götüreceğini hatırlatmaktadır. Mektubunun son bendinde;

*Tutalum iki elin başdan başa kanda ola
Çünkü istigfâr idersin biz de ‘afv itsek n’ola
Bâyezîd’üm suçunu bağışlaram gelseñ yola
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum ogul* (Kılıç 2000: 52)

diyerek oğluna, eğer yola gelip tövbe ederse kendisinin de onu bağışlayacağını belirtmiştir. Ancak gelişen olaylar onun affedilmesine fırsat tanımamıştır.

⁹ Âyet: *Lâ-tekul lehümâ üffin*: Meâlen, “Sakin onlara (ana babaya) öf, deme!” (İsrâ, 17/23).

Baba-oğul arasında olduğu gibi hanedan mensubu kardeşler arasında da manzum mektuplaşmalar olduğu bilinmektedir. Bunların en meşhurları da II. Bayezit / Adlî (1481-1512) ve Cem Sultan (ö.1495) arasındaki mektuplaşmalardır. Başta şair tezkireleri olmak üzere kaynaklarda yer verilen aşağıdaki şiirler, aynı vezin ve kafiyede yazılmış atışma türü manzum mektuplardır.

Cem Sultan,

*Sen bister-i gülde yatasın gül gibi her dem
Ben taş gibi toprak döşenem bâri sebab ne*

*Bu meşgale-i dünya ola 'adle mukârin
Haccü'l-Haremeyn anı taleb kılsa 'aceb ne* (Kaya 2021a: 43)

şeklinde kardeşi II. Bayezit'e yazdığı kıt'asında, onun rahat yatağında yatarken kendisinin meşakkatli hac farızasını yerine getirdiğini; dünya meşgalesinin adaletle bir olması gerektiğini, onun için tahtın kendisinin hakkı olduğunu söylemiştir. Hacı olduğu için bu makama kendisinin daha layık olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Adlî de ona yazdığı,

*Çün rûz-ı ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takkîre rızâ virmeyesün buya sebab ne*

*Haccü'l-Haremeyn'em diyüben da'vâ kılursın
Bu saltanat-ı dünyeye pes bunca taleb ne* (Kaya 2021a: 44)

şeklindeki cevabî kıt'asında, saltanat makamının kendisine ezelden kısmet olduğunu; Allah'ın takdirine razı olması gerektiğini söylemiş; ayrıca zeka ürünü olan bir hazırcevaplılıkla onu "madem hacıyım diye iddia ediyorsun, öyleyse dünya saltanatına neden bu kadar rağbet ediyorsun?" diye tenkit ederek hacı olanın gözünde dünya malı ve saltanatının olmaması gerektiğini hatırlatmıştır.

Bu kıt'aların dışında Cem Sultan'ın kardeşi Sultan II. Bayezit'e yazdığı afnâme türündeki "kerem" kasidesi de padişahın divanına gönderilmesi sebebiyle manzum mektuplar arasında sayılmaktadır. Bilindiği gibi Cem Sultan kardeşi ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmiş ve Rodos'ta başlayan gurbet hayatı Napoli'de vefatıyla son bulmuştur. Bu süre zarfında kendisini affetmesi için kardeşine, ihanet etmediğine dair mektuplar yazmıştır. Bunlardan biri de "kerem" redifli kasidesidir.

Rodos'tayken yazdığı tahmin edilen bu kasidesini, dostlarının tavsiyesiyle halini, arada hiçbir vasita olmadan padişaha anlatmak isteğiyle yazdığını belirtmiştir. Tamamı 74 beyit olan bu kasidenin aşağıda verilen birkaç örnek beytinde de görüldüğü gibi Cem Sultan, ağabeyi II. Bayezit'e; utanarak onun kapısına geldiğini, aybını yüzüne vurmamasını; eli ayağı bağlı, gönlü yaralı, perişan ve ağlayıp inler bir halde onun affına sığındığını; kendisini affetmesini; ne emrederse ona tabi olacağını ifade etmiştir.

*İy sicill-i şiyemüñ matla'ı dîvân-ı kerem
Nâm-ı cûduyla bulur zîneti 'unvân-ı kerem*

*Dilini deldi Cem'üñ tîg-ı cefâ hâme bigi
Nâme takrîr idemez hâlini sultân-ı kerem*

*Lîk bî-vâsîta hâliüm sana 'arz eylemege
Bu redîfi baya 'arz eyledi hullân-ı kerem*

*Husrevâ diyle bu ben mûr-ı za'îfüñ hâlin
Çünkü sensin bu zamân içre Süleymân-ı kerem*

*Dest ü pâ-beste vü dil-haste vü ser-geşte vü zâr
Der-i dîvânuna geldüm yine sultân-ı kerem*

*Tîg-ı huşm elde vü boynumda kefen ortada baş
Tâbi'em her ne ki emreylese fermân-ı kerem*

(Ersoylu 1989: 24-29)

Devlet erkanı arasında manzum mektuplaşmalar olduğu da kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır. Bağdat'ın fethinde asker yardımı isteyen Paşa'ya IV. Murat'ın cevabı bu kabildendir. 1625 yılındaki Bağdat seferi esnasında zor durumda kalan Hafız Ahmet Paşa (ö. 1632), IV. Murat'a,

*Aldı etrâfi 'adîv imdâda 'asker yok midur
Dîn yolında baş virür bir merd-i seroer yok midur*

beytiyle başlayan bir gazel yazarak yardım için asker göndermesini istemiştir. Manzum mektup olarak kabul edilebilecek olan bu şiiri okuyan

IV. Murat, bu gazele aynı vezin, kafiye ve redifle nazire şeklinde aşağıdaki şiiri ile cevap vermiştir.

*Hâfızâ Bagdâd'a imdâd itmege er yok midur
Bizden istimdâd idersin sende 'asker yok midur*

*Düşmeni mâd itmege ferzâneyem ben dir idüy
Hasma karşı şimdi at oynatmaga yer yok midur*

*Gerçi lâf urmakda yokdur saña hem-pâ bilirüz
Lîk senden dâd alur bir dâd-güster yok midur*

*Merdlik da'vâ idersin bu muhanneslik neden
Harf idersin bârî yanuyda dilâver yok midur*

*Râfızîler aldı Bagdâd'ı tekâsül eyledüy
Saña hasm olmaz mı Hazret rûz-ı mahşer yok midur*

*Bû-Hanîfe şehrin ihmâlîüyle vîrân itdiler
Sende âyâ gayret-i dîn ü peyamber yok midur*

*Bî-haberken saltanat ihsân iden Perverdigâr
Yine Bagdâd'ı ider ihsân mukadder yok midur (Demirkazık 2021b: 220-223)*

Oldukça sert bir üslupla yazdığı bu gazelde padişah Hafız Ahmet Paşa'nın destek talebine kızmış, adetâ ondan hesap sormuştur. Sultan Murat, Paşa'ya senin elinde asker yok mu da bizden adam istiyorsun diye öfkeyle karşılık vermiştir. Onu korkaklık ve beceriksizlikle suçlamıştır. Onun ihmali yüzünden Bağdat'ın yağma edildiğini söylemiş ve ondan bu hâliyle Allah'ın karşısına hangi yüzle çıkacağını sormuştur. Ayrıca, Paşa'yı ikaz ederek kendisine bu kadar güvenmemesini, bu işi becerebilecek kendisinden başka vezirin olduğunu, kendisinin de yedi iklime hükmeden bir padişah olduğunu söylemiş ve böyle bir beceriksizliği affetmeyeceğini hissettirmiştir.

Şiir, duyguların en güzel ve etkileyici şekilde anlatılmasına vesile olan bir sanattır. Padişahların da bazen eşleriyle birbirlerine karşılıklı

şiiirler yazarak duygularını ifade ettikleri, birbirlerine iltifat ettikleri görülmektedir. Sultan IV. Mehmet / Vefâî (1648-1687) çok sevdiği eşi Afife Hanım için Hüsrev'in *Yeşiller giydüğünce tûtî-i gûyâyâ benzersin / Siyeh-pûş oldugunca Ka'be-i 'ulyâ'ya benzersin* beytiyle başlayan gazelinden etkilenererek yazdığı şiiirinde onun adını anarak güzelliği dolayısıyla övmüştür.

Vefâî:

Beyazlar giydigince bir dür-i yektâyâ beyzersin

Siyehler giydigince sen hemân Leylâ'ya beyzersin

Yeşiller giydigince tûtî-i gûyâyâ beyzersin

Benüm hoş-bû 'Afife'm sen gül-i ra'nâyâ beyzersin (Demirkazık 2021ç:

250)

şeklinde eşi Afife Hanım'a hitaben yazdığı şiiirinde, giydiği her kıyafetin rengine göre onu güzel ve değerli olan şeylere benzettiğini söylemiştir. Beyaz elbise giyince inciye, siyah giyince Leylâ'ya, yeşil giyince konuşan papağana, güzel kokular sürününce de sarı kırmızı iki renkli güle benzetmiştir.

IV. Mehmet'in samimi bir üslupla yazdığı bu şiiire eşi Afife Hanım da kayıtsız kalamamış ve

Beyazlar giydigince pâdişâhum aya beyzersin

Siyehler giydigince Ka'be-i 'Ulyâ'ya beyzersin

Kızıllar giydigince cevher-i hamrâyâ beyzersin

Benüm heybetli hüinkârum hemân deryâyâ beyzersin

(Şapolyo

1961: 269)

şeklinde yazdığı bir nazireyle aynı şekilde ona cevap vermiştir. O da eşini beyaz kaftan içinde aya, siyah giyince Kâbe'ye, kızıl giyince kırmızı cevhere (yakuta), heybetiyle de denize benzetmiştir.

Muhibbî'ye göre şiiir bazen sevgiliye sunulan bir mektup, bir muhabbetnâmedir. Eskiden de özellikle âşıkane tarzda yazılması sebebiyle gazele muhabbetnâme yani aşk mektubu da denilirdi. Nitekim Muhibbî döneminde bazı zanaat ehli gençlerin âşık olduklarında Zâtî'ye gelip para veya hediye vererek sevdiğine sunmak için gazel veya murabba yazdırdıkları bilinmektedir (Tarlan 1968: XIX). Muhibbî'nin, Nesîmî (ö.1404/05?)'nin meşhur gazeline nazire olarak yazdığı ve Hürrem Sultan için kaleme aldığı kabul edilen,

‘Abîrüm ‘anberüm varum habîbüm mâh-ı tâbânım
Enîsüm mahremüm râzum güzeller şâhı sultânım

beytiyle başlayan dokuz beyitlik gazeli de bu tür meşhur şiirlerinden biridir.

9. Oğullarına, yeğenlerine veya maiyetlerindekiilere nasihat için

Nasihat, hayat tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılarak doğru yolun gösterilmesi, yapılması ve yapılmaması gereken şeylere dikkatin çekilmesi demek olup insan hayatının şekillenmesinde önemli bir etkidir. Nasihatın, öğüt verilen kişide kalıcı olması ve her zaman akılda tutulması gerekir. Bunun için ahenk ve kafiye bakımından kolay ezberlenmesi sebebiyle gerek atasözleri ve veciz ifadelerden gerekse şiirden faydalanılmıştır. Bu anlamda Türk edebiyatında *Dîvânu Lugati't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Dîvân-ı Hikmet* ilk yazılı edebi eserlerimizden itibaren nasihat türünde gerek müstakil eserler, gerek divanlarda yer alan nasihatname türü şiirler ve gerekse şiirler içinde nasihat içeren beyitler hâlinde pek çok eser kaleme alınmıştır. Ahmet Dâî (ö. 1421?)'nin *Vasiyyet-i Nûşirevân*'ı, Güvahî (ö. 1526'dan sonra)'nin *Pendnâme*'si, Nâbî (ö. 1712)'nin *Hayriyye*'si edebiyatımızdaki meşhur müstakil nasihatnamelerden bazılarıdır. “Diyarbakırlı Lebîb, Abdî, Erzurumlu Zihnî, Yenişehirlî Avnî, Keçecizade İzzet Molla ve Esad Muhlis Paşa gibi bazı şairlerin divanlarında da çocuklara yönelik manzum nasihatname örneklerine rastlanmaktadır.” (Öztürk 2013:4).

Padişahların da bu geleneğe uyduğu, oğullarına, yeğenlerine, maiyetindekilere, insanlara vd. nasihat etmek için şiirden faydalandıkları görülmektedir. Vasiyetnameler de aynı zamana nasihat içeren eserler olması bakımından nasihatnameler arasında değerlendirilebilir. Edebiyatımızda bu tür eserlerin pek çok örneği mevcuttur. Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye, Orhan Gazi'nin, oğlu I. Murat'a vasiyetleri bunlar arasında en bilinenleridir.¹⁰ Ayrıca Sultan III. Ahmet'in yeğeni I.

¹⁰ Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Şeyh Edebali'nin Osman Gazi (1281-1324)'ye nasihati, Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye vasiyeti şiir şeklinde olmamakla beraber şiir ahengindedir.

Mahmut'a, Kanûnî Sultan Süleyman'ın dostlarına vasiyeti de bu tür eserler arasındadır.

Osman Bey, oğlu Orhan Bey (1324-1362) için hece ölçüsüyle yazdığı 5 bendlik şiiriyle ona şu şekilde nasihatte bulunmaktadır:

*Göñül kerâstesi ile
Bir yeyi şehri ü bâzâr yap
Zulm eyleme rençberlere
Her ne ister isey var yap*

*Eski Yemişehri bârî
İnegöl'e dek hep varı
Kırıp geçirdiy agyârı
Bursa'yı da yık tekrâr yap*

*Kurt olup girme sürüye
Arslan ol bakma geriye
Car edip hayl-i çeriye
Dilgeçidi'ni hisâr yap*

“Şeyh Edebalî'nin Osman Gazi'ye Nasihati: “Oğul, İnsanlar vardır, şafak vaktinde doğar, gün batarken ölürler! Unutma ki dünya sandığın kadar büyük değildir! İri parlak güneşe aldanıp da karda ayazda kavrulup gitme! Güçlüsün akıllısın, söz sahibisin, Ama bunları nerede nasıl kullanacağını bilemezsen, Sabah rüzgarında savrulur gidersin, öfken ve benliğin bir olup aklını yener! Daima sabırlı ol, sebatlı ve iradene sahip ol! Çıktığın yolu, taşıyacağın yükü iyi bil, her işin gereğini vaktinde yap! Açıksözlü ol, her sözü üstüne alınma, gördüğünü söyleme, bildiğini bilme! Sözüünü unutma, sözü söz olsun diye söyleme! Ananı, atanı say, bereket büyüklerle beraberdir! Sevdiğin yere sık gidip gelme, mubabbetin kalkar, itibar olmaz! Üç kişiye acı: Cahillerin arasındaki âlime! Zenginlikten fakir düşene, hatırlı iken itibarını kaybedene! Unutma ki yüksekte yer tutanlar, aşağıdakiler kadar emniyette değildirler! Düşmanını hor görme, çoğaltma, düşmanlığın başını da sonunu da sen belirle! Haklı olduğundan kavgadan korkma! Bilesin ki atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler! {Günümüz Türkiye'sinde yaşayan anonim rivayet}

Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye Vasiyeti: Ben ölünce, Bursa'da şu gümüşlü kubbenin altına koy. Bir kimse sana Hak Taala'nın buyurmadığı sözleri yutturursa kabul etme. Tanrı buyruğundan başka iş işleme. Bilmediğini şeriat âlimlerinden sor, soruştur. Gerçekten bilmedikçe bir işe başlama. Sana itaatli olanları hoş tut. Nankörüne de nimetini, ihsanını eksik etme. Zira insan ihsanın kuludur. (Neşri Tarihi, Ankara, 1983, I, 73.)” (Erşahin 1999:307-308)

*İznik şehrine hor bakma
Sakarya su gibi akma
İznikmid'i de al bıkmı
Her burcında bir hisâr yap*

*Osmân Ertuğrul oğlın
Oguz Karahan neslisin
Hakk'uy bir kemter kulısın
İslambol'ı aç gülzâr yap (Öztoprak 2021c: 42-45)*

Bu şiir, aynı zamanda bir vasiyet olarak da kabul edilebilir. Osman Bey oğluna, saltanatı döneminde neler yapması gerektiğini söylemiş, ona hedefler göstermiştir. Onun saltanatı boyunca nereleri almasını istediğini, aldığı yerlerde neler yapması gerektiğini söylemiştir. Buna göre Sakarya'dan önce Bursa'yı, İznik'i ve İstanbul'u almasını, aldığı yerlere kaleler yapıp emniyetlerini sağlamasını, imar etmesini ve pazarlar kurarak ticareti canlandırmasını tavsiye eder. Aynı zamanda adil olmasını, kimsenin hakkını yememesini, kimseye zulmetmemesini öğütler. Osman Bey, şiirinin son dörtlüğünde oğlu Orhan Bey'e soyunu, Oğuz neslinden geldiğini ve Allah'ın kulu olduğunu da hatırlatır.

Orhan Bey (Gazi) de babasının kendisi için nasihatname yazması gibi kendi oğlu I. Murat için nasihatname / vasiyetname yazmıştır.

*Elâ ey mîve-i bâg-ı murâdum
Şeh-i 'âlî-neseb Sultân Murâd'um*

*Vasiyyet eylerüm gûş eyle anı
Benümçün eyleme âh u figânı*

beyitleriyle oğluna hitap ederek başladığı on üç beyitlik şiirinde Orhan Gazi, oğlunun, vasiyetini dinleyip kendisi için ağlayıp feryat etmemesini söyler. Şiirin devamında dini gözetmesini, adaletli olmasını, maiyetindekileri korumasını, din adamlarına itibar etmesini; peygamberi rehber edinmesini; din uğruna sancağı kaldırıp cihat etmesini, gazi namını kazanmasını; bu geçici dünya mülkü için gurura kapılıp din yolundan uzaklaşmamasını vasiyet etmektedir.

*Fenâdur 'âkıbet dünyânın emri
Ölür herkes ne deqli olsa 'ömri*

*Bi-hamdillâh ki sensin câ-nişînim
Sana virdi Hudâ taht u nigînim*

*İrişdi çün bana emr-i İlâhî
Sen ol mesned-nişîn-i taht-ı şâhî*

*Nizâm-ı 'âleme dâ'im medâr ol
Serîr-i saltanatda pâyidâr ol*

*Kerem eyle bana kesb-i du'â kıl
Niyâzum budur ey ferzend-i 'âkıl* (Öztoprak 2021ç: 52-55)

beyitlerinden hareketle sultanın bu vasiyetini yaşlılığında ölmeden önce yakalandığı veba hastalığı esnasında yazmış olduğu tahmin edilebilir. Nitekim bu beyitlerde sonunda herkesin öleceğini; kendisine de emr-i İlâhî'nin geldiğini ve kendisinin ölüme yaklaştığını; artık tahtının ve mührünün onun olduğunu; daima nizam-ı âleme vesile olmasını söylemektedir. Sonunda da hem oğluna saltanatının daim olması için dua eder hem de ondan kendisine dua etmesini ister.

III. Ahmet (Necîb) (1703-1730)'in, yeğeni I. Mahmut (Sebkatî) (1730-1754)'a öğüdü dikkate değerdir. I. Mahmut, Patrona Halil İsyanı neticesinde amcası III. Ahmet'in tahttan feragat ettirilmesi üzerine yirmi yedi yıl süren kafes hayatının ardından padişah oldu. Kendisine ilk biat eden amcası III. Ahmet'in devlet idaresini bizzat eline alması ve kimseye güvenmemesi hususunda ona öğüt verdiği belirtilir (Özcan 2003:27/348).

Sultan III. Ahmet, kendisinin ardından tahta çıkan yeğeni I. Mahmut'a hitaben söylediği aşağıdaki beyitlerinde görüldüğü gibi kimseye boyun eğmemesini; ihtiyaç sahiplerine adaletli davranmasını; fakirleri gözetip ikramda bulunmasını öğütlemiş ve şehzadelerini de ona emanet etmiştir.

*Hayr-endîş ey vücûd-ı kerîm
Kimseye etme kendini teslîm*

*Hâcet ashâbına adâlet kıl
Fukarâ hâline ri'âyet kıl*

.....

Sana şehzâdeler emânetdir

Lâyık-ı şân olan siyânetdir (Şardağ 1982: 238)

Muhibbî'nin de nasihatâmiz, öğüt içeren pek çok şiiri vardır. Onun öğütlerinin başında dünyaya gönül vermemek, ona aldanmamak gerektiği gelir. Çünkü ona göre dünya; gelip geçici, aldatıcı, hilekâr, vefasız, alçaktır. Ona aldanmanın sonu nedâmettir, pişmanlıktır.

Dâr-ı dünyâyâ göñül virme saña budur öğüt

Ger dilersey 'âkıbetün hayr ola bu sözi tut

Aldanup zîver-i dünyâyâ göñül virme sakın

Bu mukarrerdür anuñ soñu nedâmet getüre

Dünya malına tamah etmemek gerektiğini Kârûn misaliyle verir.

İy göñül olma sakın dünyâ metâ'ına harîs

N'eyledi nakdi ne assı eyledi Kârûn'a sor

Muhibbî'nin, dünya malına tamah etmemek, mal ve makamla gururlanmamak, tevazu sahibi olmak, kibir ve kini terk etmek, kimsenin hakkına dil uzatmamak, ok gibi doğru olmak, kimseye haset etmemek, dünya malına heveslenmemek, dünyaya aldanmamak gerektiği gibi başka daha birçok ahlakî nasihatleri da vardır. Şiirlerinde öğütlerini çoğu zaman kendi gönlüne hitaben söylese de aslında o,

Penddür yârâna her dem bu Muhibbî sözleri

Çünkü olmuştur anuñ her bir kelâmı bir kitâb

dediği beytinde ifade ettiği gibi şiirlerindeki her biri bir kitap mahiyetinde anlam dolu olan sözlerinin, dostları için nasihatler barındırdığını açıkça belirtir.

10. Kafes hayatındaki yalnızlıklarını gidermek için

Osmanlı padişahlarının bazıları tahta çıkmadan önceki şehzadelik dönemlerinde kafes süreci geçirmişlerdir. Bilindiği gibi Osmanlılarda şehzadelik kurumu iki döneme ayrılır. Birincisi sancak devri, ikincisi ise sancağa çıkma usulünün kaldırılmasıyla sarayda kapalı bir hayata mahkûm edildikleri dönemdir (Eroğlu 2001: 480). Dolayısıyla şehzade

eğitimleri de sarayda teorik, sancakta pratik ve sancak sistemi kaldırıldıktan sonra da kafes usulüyle devam etmiştir.

Osmanlıda şehzadeler için kafes dönemi 1617'den itibaren başlamıştır. Daha önceki dönemlerde padişahın ölümünün ardından bir şehzade tahta çıkınca hükümdarın hakimiyetinin ve mutlak otoritesinin korunması gerekçesiyle diğer şehzadelerin hayatlarına son verilirdi. Bu tarihten itibaren şehzadeler sarayda gözetim altında tutulmuşlar, kapalı bir hayata mahkum edilmişlerdir. Babalarının hükümdarlığı zamanında daha serbest bir hayat yaşayabilen, iyi bir tahsil gören, babalarıyla selamlıklara, gezilere çıkan ve maiyetlerinde kendi daire halkı bulunan şehzadeler, babalarının ölümünden sonra sıkı bir gözetim altında tutulmaya başlarlar, kendilerine tahsis edilen dairede bir nevi hapis hayatı yaşarlardı. Bu şehzadeler, hayatlarını Harem'e bitişik ve "Şimşirlik" adı verilen yerde sürdürürlerdi. Bir nevi hapis hayatı yaşayan şehzadeler vakit geçirmek için oymacılık, kuyumculuk, marangozluk gibi el zanaatlarına yönelmişlerdir (Eroğlu 2001: 482-483). Nitekim I. Mahmut da yirmi yedi yıllık kafes hayatında oyalanmak için kuyumculukla ilgilenmiştir (Özcan 2003: 348).

Şiir de şehzadeler için kafes hayatında gam giderme vesilesi olmuştur. Bu sultanlardan biri III. Selim / İlhamî (1789-1807)'dir. III. Selim, babası III. Mustafa / Cihangîr (1757-1774)'nın vefatı üzerine tahta çıkan amcası I. Abdülhamit tarafından sarayda gözetim altında tutulmuştur (Gedik 2021a: 20). Bu süre zarfında eğitimi devam ederken aynı zamanda şiir yazmaya başlamış, bir yandan da musiki dersleri almıştır. Böylece şiirle musikiyi birleştirerek günümüze kadar ulaşan güzel besteler ortaya koymuştur. Aşağıdaki beyitte ifade ettiği gibi, III. Selim için amcasının gözetimi altında olduğu bu süreçte saray, bir nevi "hüzünler evi" olmuş ve burada gam gidermek için şiir yazarak divanını tertip etmiştir.

Külbe-i ahzân içre def'-i gam kılmak için

Eyledim tertîb-i divân 'ârifâne ibtidâ (Yılmaz 2001: 15)

Aşağıdaki beyitlerinde ise kendi durumunu bülbülün kafese hapsedilmesi gibi gören III. Selim, her nefesinde hayatta olduğuna şükredip yakınlarının ve dostlarının teşvikleriyle *Divan'*ını tamamladığını söylemiştir:

*Yazıp eş'ârı bülbül-veş kafesde
Hudâ'ya şükr ederdim her nefesde*

*Dediler akrabâ vü dost u yârân
Elinden geliyor yap sen de dîvân*

*Sözüyle anların etdim cesâret
Olup tekâmîl Hak'dandır 'inâyet*

(Yılmaz 2001: 262)

11. Geleneğe uyararak aşkı anlatmak için

Klasik Türk edebiyatında şiirin temel konusu aşktır. Özellikle gazellere âşıkâne şiirler denilmesinin sebebi de gazellerde genellikle aşkın konu edilmesidir. Bu aşk, hakiki ve mecazi aşk olarak iki şekilde görülmektedir. Şair padişahlar da şiirde daha çok gazeli tercih etmişlerdir. Dolayısıyla onların, yukarıda bahsedilen sebeplerle şiir yazmalarının yanı sıra, aynı zamanda geleneğin temel konusu olan aşkı anlatmak için de yazdıklarını söylemek yanlış olmasa gerektir. Nitekim şiirlerinde âşıklığın bütün hallerini, sevgilinin güzellik unsurları, edası, nazı, cefası, ayrılığı, hasreti gibi konular diğer şairler olduğu gibi padişah şairlerin de en çok temas ettiği hususlardır. Gerçek hayatta güçlü bir padişah iken şiirde zayıf, düşkün, tutkun, ağlayıp feryat eden bir âşık rolünü üstlenmişlerdir. Âdeta aşkın da sultanı olmuşlardır. Bu durum onların, şiirlerinde sık sık dile getirdikleri bir husustur. Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fatih Sultan Mehmet, aşağıdaki beytinde cihan sultanı olmasının yanı sıra aşkın da sultanı olduğunu vurgulamıştır:

*Şâh-ı 'ışkam gam beyâbânı baya kişver yeter
Âteş-i âhum livâ-yı ejdehâ-peyker yeter*

Şiirlerinde dünya sıkıntılarından, idarî dertlerden, düşman endişesinden vs. bunaldığı zaman bunları gönlünden uzaklaştırmak için aşka sığınan Avnî;

'İşk ile vîrân iden göyliini ma'mûr istemez

Hâtırın mahzûn iden bir lahza mesrûr istemez (Doğan 2004:98, 28/1)

dediği beytinde “aşk ile gönlünü viran edenin bir daha gönlünün âbâd olmasını istemeyeceğini; aşk hüznünü tadanın da bir an bile neşe istemeyeceğini”;

Hoş gören 'âkil fenâ tavrını şöhret gözlemez

Künc-i uzlet isteyen kendüyi meşhûr istemez (Doğan 2004:98, 28/3)

dediği beytinde ise “aşk ile ölmeden önce ölme tavrını benimseyen kimsenin şöhret peşinde koşmayacağını; uzlet köşesinde oturmak isteyen kimsenin de meşhur olmak istemeyeceğini” belirtmiştir.

Aşk duygusu, Cem Sultan'ın gazellerinin de ana muhtevasını teşkil eder. Cem'in aşkı mecâzî yani beşerî aşktır. Şiirinde hayali değil de gerçek birine hitap edencesine canlı diyaloglarla sevgiliyle konuşur (Ay Say 2021a: 41).

Bir sencileyin dilber-i 'ayyârı kimüñ var

'Uşşâka cefâlar kılıcı yârı kimüñ var

Bir bencileyin haste vü dildâde vü gamgîn

Sergeşte cefâ-dâde vü gam-hârı kimüñ var''

(Ersoylu

1989: 77, LXV/1-2)

Adlî (Sultan II. Bayezit) de bir beytinde “eğer dünyaya sultan olmak istiyorsa yar eşiğinde köle olması gerektiğini” söyleyerek sevgilinin kapısında köle olmayı sultanlıktan daha üstün görmektedir.

Yâr ışığında 'Adlî varup bende olıgör

Şâh olmağ ise ger garazuñ yedi kişvere

Yavuz Sultan Selim de adını sorsalar Selim Şah olduğunu ancak aslında, özünde daima sevgiliyi zikreden bir derviş olduğunu söylemektedir.

Şikeste-beste dervîşem adum sorsañ Selîm Şâh'am

Habîbüñ vasfını demek benim bu resme kârumdur (Kaya 2021b: 132-

133)

Muhibbî (Kanûnî Sultan Süleyman) de *Divan'*ının âşıkane şiirlerden oluştuğunu, aşkın ne olduğunu öğrenmek isteyenlerin onu okuması gerektiğini söylemiştir.

Kim ki öğrenmek diler 'ışkuñ rumûzın ser-te-ser

Okusun görsün Muhibbî defter ü dîvânımız

Yavuz-Yavuz

2016:1, 739, 1331/5)

Hatta kaynaklarda da onun şiirlerinin genellikle âşıkâne, rindâne olmasıyla mahlası arasında bir ilgi olabileceği söylenmektedir (Çelebioğlu 1994: 42).

Diğer şair padişahlar gibi Muhibbî de aşağıdaki beyitlerinde aşk padişahı olduğunu söylemiştir:

Pâdişâh-ı 'ışkam u dil defter ü dîvân bana

Derd ü mihnet sözlerin yazdum yiter 'unvân bana (Yavuz-Yavuz 2016:1, 132, 5/1)

Ben şâh-ı 'ışk olduğuma bu yiter delîl

Her dem yanumca gözyaşı olur sipeh bana (Yavuz-Yavuz 2016:1, 137, 16/1)

Muhibbî, bir cihan hükümdarı olmasına rağmen aşkı konu edindiği gazellerinde, aşkın bütün meşakkatlerini çeken, sevgiliden gelen her türlü cefaya razı olan bir âşığı temsil eder. Aşağıdaki gazeli de bu tür şiirlerinden biridir.

Cihânda hasta-i 'ışkam benim bir dürlü hâlüm var

Ne dermândan olur dil şâd ne derdden infi'âlüm var

Ne oldum mescide tâlib ne deyr ü sohbeta râgıb

Ne zâhid bildi ne râhib benim özge me'âlüm var

Eger cevriüñ eger mihriüñ ne gelse râzıyam senden

Ne vasla oluram handân ne hicrâna melâlüm var

Yitürdüm akli dil küllî revân oldı yaşum gibi

Yiter gülzâr-ı 'âlemde benim bir servi dalum var

Muhibbî vâdi-i gamda tutup vahşîlere ülfet

Bugün çôbân-ı 'ışk oldum bu dil gibi kavalum var (Yavuz-Yavuz 2016: 1, 654/1151)

Adlî mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Mehmet de aşağıdaki şiirinde sevgiliye “şâhum” diye hitap ederek onu padişah kendini de kul olarak nitelendirmektedir. Nasıl ki esirler kaçmamaları için zincire bağlanırlarsa âşığın gönlü de sevgilinin zincire benzetilen büklüm büklüm saçlarına bağlanmıştır. Şair bu esaretten memnundur; çünkü böylece sevgilinin saçlarına kavuşmuştur. Bu sebeple oradan ayrılmayı istemez; yani bu esaretten kurtulmayı istemez. Allah'ın, kendisini sevgilinin zulmü, düşmanın ayıplayıp kınaması, ayrılık ateşi gibi türlü türlü dert için yarattığını söyleyip sevgilinin kulluğunda bunların hepsine razı

olduğunu belirtmektedir. Allah'tan kendisini bu kulluktan azat etmemesini dilemektedir. Bu şiirdeki ifadeler, Mevlana'nın "Azat olan her kul şâd olur, bense sana kul olduğum için şâdım." anlamına gelen beytini hatırlatmaktadır (Ersoy 2021b: 204-205).

*Zülfüyüñ zencîrine kul eyledüñ şâhum beni
Kulluguyndan kılmasun âzâd Allâh'um beni*

*Cevr-i dilber ta 'n-ı düşmen sûz-ı firkat za 'f-ı dil
Dürlü dürlü derd için yaratmış Allâh'um beni*

Murâdî (Sultan III. Murat)'nin şiirlerinde de aşk, klasik şiir geleneğine uygun olarak en çok işlenen konulardan biridir. Bu aşk, aşağıdaki gazelinde olduğu gibi genellikle ilahî aşk olarak karşımıza çıkmakla beraber beşeri aşkı konu edindiği şiirleri de mevcuttur.

*Humhâne-i vahdetde ben mestâne-i 'ışkam yine
Kâşâne-i 'uzletde ben dîvâne-i 'ışkam yine*

*Bu kâr u bârı terk idüp râh-ı fenâyı gözleyüp
'Ummân-ı 'irfâna talup dürdâne-i 'ışkam yine*

*Kâlu belâ bezminde çün 'ahd eyledüm cânân ile
Hikmet kitâbın okuyup ferzâne-i 'ışkam yine*

*Bu yirde bir olmag için ikilik itmem ihtiyâr
Agyâr oluban gayrıya cânâne-i 'ışkam yine*

Her dem murâd olan Murâd'a dilberin maksûdudur

'İşk âteşinden mahv olup pervâne-i 'ışkam yine (Demirkazık 2021a:

33-34)

Ömrünün büyük bir bölümünü kafes hayatı yaşayarak geçiren Sultan İbrahim (1640-1648)'in burada zamanını okuyarak değerlendirdiği, edebî açıdan da kendini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Sultan İbrahim'e ait olduğu belirtilen iki beyitten müteşekkil bir şiir bulunmaktadır. Şair padişah bu şiirinde, sevgilinin aşkının ateşine yandığını söyleyerek bu ateşin kendisindeki gamı, kederi ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. İkinci beytinde ise sevgilinin

yolunda zelil olduğunu, yerlerde süründüğünü bu sebeple de toz toprak içinde kaldığını söylemektedir. Şair padişah, bu tozun sevgilinin eteğine bulaşmasından endişe etmektedir (Demirkazık 2021c: 236-239).

*Biz senüñ sûziş-i 'aşkuy ile âteş-nâküz
Yanmışuz nâl olup âlâyış-i gamdan pâküz*

*Korkaruz dâmen-i pâküñ ola bizden mugber
Biz ki bir râh-ı mezelletde yatar ber-hâküz*

Harîmî mahlasıyla şiirler yazan Şehzade Korkut (ö.1513) da Ahmet Paşa'nın "İtmesün hûrşîd-i rahşân rû-yı cânân ile bahs / Bendeye lâyk degüldür k'ide sultân ile bahs" matlalı gazeline nazire olarak kaleme aldığı gazeline beşerî aşkı konu edinmiş ve şiirini aşkın üç temel tipi olan sevgili, âşık ve rakip üçlüsü üzerine kurmuştur.

*Gül ne cân ile kılur bu hüsn-i cânân ile bahs
Gonçe ne yüzden ider ol verd-i handân ile bahs*

*Bahs-i yâr ider benümler dem-be-dem bî-dîn hasûd
Hey ne kâfirdür görüñ eyler müselmân ile bahs*

*Kanımı içmek diler her lahza hûnî gözlerüñ
Kim ider ol sâhir ü mekkâr u fettân ile bahs*

*Pehlevânlık kârzârında bu gün Rüstem-sıfat
Eylerem meydân-ı 'ışk içre Nerîmân ile bahs*

*Ey Harîmî şî rüyüñ vasfını şerh itmez hezâr
Defter ü dîvân iderse ger bu destân ile bahs*

(Akın 2009:

43, 4)

şeklindeki gazeline Harîmî, beyit beyit sevgilinin güzelliğinden, rakibin kötülüğünden, sevgilinin gözlerinin öldürücülüğünden bahsetmiş, kendisinin de aşk meydanında savaşıyor bir pehlivan olduğunu söylemiştir. Gazelin son beytinde ise aşk konusunda yazdığı bu şiirini binlerce defter ve divana sığmayacak bir destana benzeterek övmüştür. Böylece aslında aşk konusunda ne kadar çok defter ve divan yazılsa da

onun layığıyla anlatılamayacağını ve aşkı en iyi anlatan şiirin de kendi şiiri olduğunu söylemek istemiştir (Deniz 2021b:114-115).

Sonuç

Sonuç olarak şiirle meşgul olan padişahların, diğer bazı nazım şekilleriyle de şiir yazdıkları görülmekle beraber genellikle gazel yazdıklarını söylemek mümkündür. Diğer klasik dönem şairlerinden farklı olarak, padişah oldukları için tevhid, na't gibi dinî konulu şiirler haricinde methiye yazmadıkları görülmüştür. Klasik geleneğe uygun olarak şiir yazmakla beraber padişah şairlerin şiir yazma sebepleri arasında bu konuda hanedanda bir geleneğin mevcut olması da vardır. Dolayısıyla padişahların hemen hepsinin de bir nevi kendilerini şiir yazma mecburiyetinde hissettikleri düşünülebilir. Daha şehzadelik dönemlerinde aldıkları eğitimin içinde şiir bilgisi olması, saltanatın ağır psikolojik yükü sebebiyle rahatlama arzusu, şiiri eğlence olarak görmeleri, kafes hayatındaki yalnızlıklarını giderme ihtiyacı, sefer ve savaşta askere karşı hissettikleri sorumluluk duygusu ve onları cesaretlendirme gayreti, zafer için Allah'tan yardım talebi, kendilerinden sonra tahta geçecek oğullarına nasihat etme düşüncesi, gücü temsil etmeleri bakımından sanatta da güçlerini gösterme mecburiyeti hissetmeleri, nefislerine saltanatın gelip geçici olduğunu ve sonunda ölüm olduğunu hatırlatmak suretiyle nefislerini terbiye etmek düşüncesi, şairleri destelemek suretiyle Hz. Peygamber'in sünnetine uyma ve adlarını ebedileştirme arzusu gibi sebepler onları şiir yazmaya sevkeden etkenlerdir. Saltanat makamı aynı zamanda gücü temsil ettiği için padişahların her konuda güçlü olma yükümlülükleri vardır. Osmanlı sultanları için şiirin de bu gücü gösterme vesilelerinden biri olduğu söylenebilir.

Kaynakça

AK, Coşkun (1987), *Muhibbî Dîvânı-İzahlı Metin-Kanûnî Sultan Süleymân*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- AKIN, Öykü (2009), *Harîmî (Şehzâde Korkud) Dîvânı'nın Nesre Çevirisi ve İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- AKKUŞ, Metin (2018), *Nef'i Divanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>
- ALGAR, Hamid -Ali Alpaslan (1998), "Hüseyin Baykara", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, c.18, s.530-532.
- AY SAY, Ümran (2021a), *Cem Cem Sultan*, Osmanlı Hanedan Şairleri 4, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- AY SAY, Ümran (2021b), "Cihângîr (Sultan III. Mustafa), *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 315-329.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2021a), *Bahtî Sultan I. Ahmet*, Osmanlı Hanedan Şairleri 8, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2021b), "Mehammed (Sultan I. Mehmet)", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 85-91.
- AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2015), "Bûsîrî (ö. 696/1297 ?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15: 27-102.
- BAYRAM, Yavuz (2018), *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (<http://ekitap.ktb.gov.tr>).
- BÜYÜKKAVAS KURAN, Seyma (2006), "Mesneviden Romana Uzanan Sebeb-i Telif Yolu Üst Kurmacaya mı Çıkar?", *Turkish Studies*, 1-2, 172-201.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1994), *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2021a), *Murâdî Sultan III. Murat*, Osmanlı Hanedan Şairleri 7, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2021b), "Murâdî Sultan IV. Murat", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 213-231.
- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2021c), "Sultan İbrahim", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 233-239.

- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2021ç), “Vefâî (Sultan IV. Mehmet)”, *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 241-253.
- DENİZ, Sebahat (2016), “ Ahmed Yesevî'den Nâbî'ye Şiirle Öğreten Bilge Şahsiyetler”, *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, (ed. Dr. Yılmaz Yeşil), Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, 3. Cilt (Türkoloji), 535-543.
- DENİZ, Sebahat (2021a), *Muhibbî Kanûnî Sultan Süleyman*, Osmanlı Hanedan Şairleri 5, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- DENİZ, Sebahat (2021b), “Harîmî (Şehzade Korkut)”, *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 107-121.
- DOĞAN Muhammed Nur (2004), *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul: Eminönü Belediyesi Yayını.
- ERDEMİR, Avni (2018), “Sultan II. Osman (Fârisî) ve Divançesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 161-234.
- EROĞLU, Haldun (2001), “Şehzade, Osmanlılar'da”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.38, s.480-483.
- EROĞLU, Haldun (2004), *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumu*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERSOY, Ersen (2021a), *Fârisî Sultan II. Osman*, Osmanlı Hanedan Şairleri 9, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- ERSOY, Ersen (2021b), “Adlî (Sultan III. Mehmet)”, *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 197-205.
- ERSOYLU, Halil (1989), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERŞAHİN, Seyfettin (1999), “Türk Hakimiyet Geleneğinde Bilge Kişi: Osmanlı Hakimiyetinde Şeyh Edebalı Örneği”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.12, S.3-4, s.303-308.
- GEDİK, Nusret (2021a), *İlhamî Sultan III. Selim*, Osmanlı Hanedan Şairleri 10, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- GENÇ, Füsun Gülsüm (2015), *19. Yüzyılda Şehzade Olmak: Modernleşme Sürecinde Şehzadeler*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi (basılmamış), Balıkesir.

- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1979), "Süleyman I", *İA*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, XI (2. bs.), s. 152.
- HORATA, Osman (2000), "Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi", *Bilig*, 15:91-107.
- İLHAN, Enes (2016), *Lale Devrinde Gül Âşığı: III. Ahmed (Necîb) Hayatı, Sanatı ve Divançesi*, İstanbul: Gece Kitaplığı.
- KARTAL, Ahmet (2017), "Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine LÂLEZÂR", *Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, s. 13-50.
- KARTAL, Ahmet (2018), "Baykara Meclisinden Yansımalar: Edebî Meclisler-1", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, İstanbul, s.541-562.
- KAYA, Hasan (2021a), *Adlî Sultan II. Bayezit*, Osmanlı Hanedan Şairleri 3, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- KAYA, Hasan (2021b), "Selîmî (Yavuz Sultan Selim)", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 179-195.
- KAYA, Hasan (2021c), "Muhlisî (Şehzade Mustafa)", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 145-161
- KAYAALP, İsa (2019), *Bahî (Sultan I. Ahmed) Divânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (<http://ekitap.ktb.gov.tr>).
- KILIÇ, Filiz (1996), "Osmanlı Hanedanında Bir Şair: Şehzade Korkut", Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi BİLİG, 2, 203-219.
- KILIÇ, Filiz (2000), *Şehzade Bayezit "Şâhî" Hayatı ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KIRKILIÇ, H. Ahmet (2015), *Murâdî Divanı, Sultan Üçüncü Murad*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KÖYMEN, Mehmet Altay (1992), *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III: Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MİROĞLU, İsmet (1989), "Yavuz Sultan Selim Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul: Çağ Yayınları, c.10, s.281-312.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2003), "Mahmud I", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.27, s. 48-352.)

- ÖZTOPRAK, Nihat (2021a), *Avnî Fatih Sultan Mehmet*, Osmanlı Hanedan Şairleri 2, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2021b), "Osmanlı Hanedan Şairleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 17-36.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2021c), "Osman Bey", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 37-45.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2021ç), "Orhan Bey", *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 47-57.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2021d), "Sultan I. Murat" *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 59-67.
- ÖZTOPRAK, Nihat (2021e), "Sunuş" *Osman Bey'den Vahdettin'e*, Osmanlı Hanedan Şairleri I, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 9-14.
- ÖZTÜRK, Murat (2013), "Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynden Çocuğa-Nasihah Geleneği", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 39, s.1-22.
- Pervane bin Abdullah, *Nazire Mecmuası*, Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Kitaplığı, No.406.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1961), *Osmanlı Sultanları Tarihi*, İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.
- ŞARDAĞ, Rüşdü (1982), *Şair Sultanlar*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihad (1968), *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı:I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TURAN, Lokman (2008), "Türk Edebiyatında Şiir Yazma Sebepleri ve Edirneli Örfî Mahmud Ağa Divanı'ndaki On İki Gazelin Yazılma Sebepleri Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12-2: 367-395.
- ÜZGÖR, Tahir (1990), *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YAVUZ, Kemal-Orhan Yavuz (2016), *Muhibbî Dîvânı, Bütün Şiirleri, Kânûnî Sultan Süleyman*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Kâşif (2001), *III. Selim (İlhâmî) Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânın Tenkitli Metni*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

YILMAZ, Ozan (2021a), *Şâhî Şehzade Bayezit, Osmanlı Hanedan Şairleri 6*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.